

İLK TÜRKÇE KUR'AN TERCÜMELERİNDE GEÇEN BAZI ÖZEL ADLAR ÜZERİNE

On Some Specific Names Mentioned in the First Quran Translations

Suat ÜNLÜ*

Özet

Bu makalede Kur'an'da geçen bazı özel adların İlk Türkçe Kur'an Tercümlerindeki karşılıklarının Türkçe kavramlarla karşılanabilme yeterliliği gösterilmeye çalışılacaktır. Konunun geniş olması sebebiyle örnekleme yoluyla her kavramdan bir veya birkaç örnek İlk Türkçe Kur'an tercümelerinde geçen karşılıkları, içinde geçtiği dönemin metniyle birlikte verilecektir.

Anahtar Kelimeler: özel ad, Satır-Arası Kur'an Tercümleri, Rylands KT; Karahanlı Türkçesi, Mekan

Abstract

In this article we will try to show the efficiency of the fulfilment on translations being in The First Turkish Quran Translations of some specific names. Because of the wide subject, one or more than one of them has given with its/theirs own text and with its/theirs translations being in The First Turkish Quran Translations.

Key Words: Specific name, Interlinear Quran Translations, Rylands KT, Karahanid Turkish, Place.

Korpus

Bu çalışmamızda Türkçe İlk Kur'an Çevirilerinde özel adlarla ilgili kullanımlarının tespitine çalışılacaktır. Bu kullanımlar Türkoloji literatüründe TİEM 73 KT 1v-235v/2=001/001=020/135 (Kök 2004), TİEM 73 KT (235v/3=451v/9=021/001=114/006 (Ünlü 2004), Rylands KT (Eckmann 1976, ATA 2005), Hekimoğlu KT (Sağol 1993-1999) ve Anonim Tefsir (Borovkov 1963, 2002; Usta 1989) olarak bilinen Karahanlı ve Harezmi sahasından ilk çeviri ve tefsirlerle Batı Türk yazı dili çevresinin erken tarihli TİEM 40 KT (Topaloğlu 1976-1978) ve Manisa KT (Karabacak 1995-1999) olmak üzere şu Türkçe Kur'an çevirilerine dayandırılmıştır:

TİEM 73	Abdullah Kök, <i>Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2) İnceleme-Giriş-Metin-Dizin</i> Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2004. Suat Ünlü <i>Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 235v/2-450r/7) İnceleme-Giriş-Metin-Dizin</i> Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2004.
Rylands KT	Janos Eckmann, <i>Middle Turkic Glosses Of The Rylands Interlinear Koran Translation</i> , Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. Aysu Ata <i>Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi, Giriş-Metin-Notlar Dizin</i> , Ankara, TDK, 2004.
Anonim Tefsir	A.K. Borovkov, <i>Leksika sredneaziatskogo tefsira XII-XIII vv.</i> Akademiya Nauk SSSR Institut Narodov Azii. Moskova, 1963. (Türkçe Çev. Halil İbrahim Usta,

* Dr.; Uludağ Üniversitesi, Türk Dili Bölümü

Ebülfez Amanoğlu, *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII Yüzyıllar)*, TDK, Ankara, 2002). Halil İbrahim Usta, *XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'ân Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989.

- Hekimoğlu KT Gülden Sağol, *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'ân Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'ân into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text)*, Harvard, (410 pages), 1993; *(Part II: Glossary)* Harvard, 1995, (310 pages); *(Part III Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b)*, Harvard, 1996; *(Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two:301a-587b)*, Harvard,1999.
- TİEM 40 Ahmet Topaloğlu, *Muhammed Bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'ân Tercümesi Giriş ve Metin, Sözlük. I-II*, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1976-1978.
- Manisa KT Esra Karabacak, *An Inter-Linear Translation Of The Qur'ân Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'ân Tercümesi: Introduction and Text I, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX*, Harvard University The Department Of Near Eastern Languages and Civilizations. 1994; *(Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786)*, 1995; *(Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a.1997; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b-451a, 1999.*

Giriş

Türklerin İslâmiyeti kabul edişlerinin, tabîî bir sonucu olarak onların Kur'an'ı anlamak, kavramak, esas ve kurallarını öğrenmek ve öğretmek için Türkçeye çevrilmesini de bütün bir millete Arapça öğretmek imkansız olduğundan kaçınılmaz kılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe ilk çevirileri manevi anlamda Türk milletinin dini ihtiyaçlarını karşıladığı gibi, Sosyal anlamda da dil çalışmaları açısından son derece önemlidir. İnsan oğlunun üzerinde en çok titizlikle durduğu çalışmalarda dini metinler olması sebebiyle Kur'an gibi kutsal bir metnin çevirisini yaparken yapılabilecek her hatadan dolayı günahkar olma korkusu çevirenleri son derece dikkatli ve titiz davranmaya sevk etmiştir. İşte bu endişe, Kur'an çevirilerinde metnin aslına mümkün olduğu kadar sadık kalınmayı zorunlu ve kaçınılmaz kıldığı gibi bu işi yapabilecek en yetkin kişiler tarafından ele yapılmıştır. Türk dilinin tarihî gelişme sürecinden bakıldığında, sözlükçülük açısından çok büyük öneme sahip Türkçe ilk Kur'an Çevirileri Türk dilinin söz varlığı araştırmaları için de önemli eserlerdir. Bu kadar zengin malzemeye sahip ilk Kur'an Çevirileri üzerinde semantik alan çalışmaları şimdiye kadar hiç yapılmamıştır. Kur'an çevirileri semantik araştırmalar ve sözlükçülük açısından en güvenilir kaynaklar arasında sayılabilir. Kur'an'ın özellikle satır arası Türkçe çevirileri, Türkçe kelimelerin çevrildiği zaman ve çevredeki anlamlarının Arapça karşılıkları yardımıyla doğru tespitinde de büyük kolaylık sağlamaktadır. Türkçe ilk Kur'an Çevirilerinde Özel Adlar her Arapça söz ve parçanın çeviri eş değerliliği ilkesinden hareketle mi karşılanmıştır. Karşılanmışsa, bu özel adların çevrilmesine kadar uzanmış mıdır? (Kök 2004: 2)

Ad bilim (onomastics), her dilde özel ad sayılan kavramlar üzerine duran ve özel adları köken bilgisi, tarihî gelişim yönünden ve çeşitli dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilim dalıdır. (Aksan 1990: 132)

Toplumların yerleşme ve kültür tarihinin aydınlatılmasında kişi, yer ve coğrafya alanlarına ait özel adlar başvuru olan önemli kaynak malzemeleridir. Toplumların içinde buldukları dinî ve kültürel

muhitler ad verme geleneklerini yakından etkilemiştir. Türklerde köklü bir yapıya sahip olan ad verme geleneğinden, İslâm öncesi ve İslâm sonrası devirlerde, uygulama bakımından farklılıklar görülmekte birlikte, genel olarak adlandırmalarda, özellikle İslâm sonrası Türk toplumlarında Eski Türk Çağına dayanan inanç ve geleneklerin izlerini takip etmek mümkündür. Bununla birlikte İelirli bir dönemden sonra birinci derecede Arapça, ikinci derecede Farsça adlar kullanıldığı görülmektedir (Kök 2004: 2).

1.1 Mekanla İlgili Özel Adlar:

Dünyevi Yerlerle ilgili Özel Adlar

1.1.1 el-Arzu'l-Mukaddes (الأرض المقدَّسة)

Ar. "الأرض المقدَّسة" "kutsal yer"

Tü. arıtılmış yâr; arığ kılnmış yir; muqaddes yirlere ki Qudüs iqlimidür; yire, aru olunmuş ya'nî Beyte'l mukaddes yiri

Ar. "الأرض المقدَّسة" Tü. "el-Arzu'l-Mukaddes", Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **arıtılmış yâr**; Hekimoğlu KT'de **arığ kılnmış yirge**; Manisa KT'de **muqaddes yirlere ki Qudüs iqlimidür**; yire, TİEM 40 KT'de **aru olunmuş ya'nî Beyte'l mukaddes yiri** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: ay mâniñ boğunum kırıñlar ol **arıtılmış yârka** kim bitidi tañrı (4) silârkâ. қаđranmañlar arқalarıñız üzâ yañğay silâr қorқuğlıлар. (83r/3=005/021)

Hekimoğlu KT: Ay қаvmum Kiring (2) **arığ kılnmış yirge**, ol kim bitidi Tañrı sizge. Тақı қаytmañg (3) songlarıñız üze kim ewrülgey siz ziyân қılғанлар (108a/1=005/021)

Manisa KT: Yâқаvmüm didi. Girüñüz **muqaddes yirlere ki Qudüs iqlimidür**. (8) Tañrı ta'âlâ yazdı süzüñ üstüñüze. Ğazâlığı farz eyledi. Mürted olup dönmeñüz arduñuza. Kâfir olmañuz, dîni dağı dünyâyı âhireti (9) haşâret eyleyüp ziyân eylersiz. (77a/7=005/021)

TİEM 40: "iy kavmum girün **yire, aru olunmuş ya'nî Beyte'l mukaddes yiri**, yâ Dımışk, yâ Şâm ili dükeli, ol kim (9) yazdı ya'nî Lavha'l mahfûz'da Tanrı sizün-içün. Dakı girü dönmen, arkalarunuz üzere; pes dönesiz ziyânular. (50b/8=005/021)

Kur'an: "Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz (005/021)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT 'de **arıtılmış yâr**; Hekimoğlu KT'de **arığ kılnmış yir**; Manisa KT'de **muqaddes yirlere ki Qudüs iqlimidür** ; TİEM 40 KT'de **aru olunmuş ya'nî Beyte'l mukaddes yiri** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "الأرض المقدَّسة" karşılığı kullanılan sözcüklerden **arıtılmış yâr** ve **arığ kılnmış yir** sözcükleri (T.) dir. Manisa KT'de **muqaddes yirlere ki Qudüs iqlimidür** (Ar.+T.) ve (Ar.), TİEM 40 KT'de ise önce Türkçesi **aru olunmuş yir** olarak verilmiş sonra kastedilen anlamı **Beyte'l-mukaddes yiri** (Ar.+T) olarak karşılanmıştır.

1.1.2 el- Beytü'l-Atfık(الْبَيْتُ الْعَتِيقُ)

Ar. "الْبَيْتُ الْعَتِيقُ" "eski ev"

Tü. ärkli äwkâ ya'nî kabä; Ka'be; beytu'llâh ki qadimdür, kadim ev

Ar. “النَّبْتُ الْعَتِيقُ” , Tü. “eski ev” Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT 'de **ärkli äwkä ya'nî kabä'ka** Türkçe Hekimoğlu KT 'de **Ka'be**; Manisa KT **beytu'lläh ki kadîmdür**; TİEM 40'de **kadîm ev** sözcüğü ile karşılanmıştır.

TİEM 73 : yana ötäsünlär baçığlarını tükäl ötäsünlär nâzrlärini tavâf kılsunlar (7) **ärkli äwkä** ya'nî kabä'ka 244v/7=022/029)

Hekimoğlu KT: Andın song kažā kılsunlar kirlerini tağı vefā kılsunlar nezrleringe (9) tağı tavâf kılsunlar **Ka'bege** (322a/8=022/029)

Manisa KT: (7) Andan şöıra vasağlarını gidersünler bıyık kesüp dırnağ kesmek. Nezirlerini tamâm eylesünler, tavâf eylesünler (8) **beytu'llāhi ki kadîmdür**. (234a/7=022/029)

TİEM 40: (6) Andan, gidersünler çirklerini, dakı yirine getürsünler nezrlerini, dakı tavâf eylesünler **Kadîm Ev'e**. (159a/6=022/029)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT 'de **ärkli äwkä ya'nî kabä'**; Hekimoğlu KT'de **Ka'be**; Manisa KT'de **beytu'lläh ki kadîmdür**; TİEM 40 KT'de **kadîm ev** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “النَّبْتُ الْعَتِيقُ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **ärkli äw** (T.) açıklaması olan **ya'nî kabä'** (Ar.), **beytu'lläh ki kadîmdür**, **Ka'be** (Ar.) alınmıştır. TİEM 40 KT'de geçen **kadîm ev** sözcüğü ise (Ar.+ T.) kelimelerden oluşmuştur.

Atık çok eski, azat edilmiş ve şerefli anlamlarına gelen bir kelimedir. Azmanlardan kurtarıldığı için yahut yeryüzünün en eski mabedi olduğu için, yahut Nuh tufanından kurtulduğu için Beytullah'a el-Beytü'l-Atık ismi verilmiştir. Bu adlandırmada zaman boyutu ile ilgili olarak Beytullah'ın çok eski bir mabed olması yahut da çok değerli ve kıymetli bir mekan olması gözetilmiştir. Nitekim eski çağlardan kalma eserler için asâr-ı atık dendiği gibi, Latince antik/antika da denmiştir. Büyük sahabî Hz. Ebubekir'e de cehennemden azat edilmiş anlamına yahut, soyu temiz anlamına “Atık” lakabı verilmiştir¹. Beyt-i Atık olan Ka'be'yi toplu olarak insanlar için kurulan ilk ev, özgürlük ve başkaldırı sembolü olarak ifade etmek mümkündür.(Akpınar 2002:136-137)

ärkli äwkä ya'nî kabä'ka= Ar. النَّبْتُ الْعَتِيقُ “Kadim, eski, eskiden kalma” (Çanga 316a). Eğer okunuşu doğru ise **ärkli** < **är-kli** “geçmiş” olarak açılıp, ärt- “geçmek” (< ärt-) fiilinin kökü ile ilişkilendirilebilir. **-kli** < **-gli** sıfat fiili ekinin bu yöndeki gelişmesi için bkz. Gabain ETG 111. Bu ibare 022/033'te de geçer, fakat metnimizde çevrilmeden bırakılmış veya müstensih tarafından aslındaki sözcük tanınıp okunamadığı için (?) yazımı ihmal edilmiştir.

1.1.3. Ednā'l-Arz (أدنى الأرض)

“en yakın yer” anlamına gelen bu ifade ile Şam bölgesi yahut da Mezopotamya kastedilmiştir. Çünkü Rumlar Ezre'ât ve Basradan sonra Şam bölgesinde yenilmişlerdir. (Akpınar 2002:140)

Ar.” أدنى الأرض “en yakın yer”

Tü. **yakınrağ yär**, **yirning yakınrağı**, ‘Arab yirine yakın yirler, yakınrağ yir ya'nî Arab ili

Ar.” أدنى الأرض “Tü. “en yakın yer” Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT 'de **yakınrağ yär**; Hekimoğlu KT'de **yirning yakınrağı**; Manisa KT'de ‘**Arab yirine yakın yirlerde**; TİEM 40 KT'de **yakınrağ yir ya'nî Arab ili** sözcüğü ile karşılanmıştır.

“en yakın yer” anlamına gelen bu ifade ile Şam bölgesi yahut da Mezopotamya kastedilmiştir. Çünkü Rumlar Ezre’ât ve Basradan sonra Şam bölgesinde yenilmişlerdir. (Akpınar 2002:140)

TİEM 73: yaķınraķ yār içindā anlar ġalābā bolmışlarında keğin tārķ ġalābā kılġaylar. 293r/9=030/003

Hekimoġlu KT: yirning yaķınraķındın. Taķı anlar ying<il>miş (3) lerindin song yinggeyler (385b/2=030/003)

Manisa KT: ‘Arab yirine yaķın yirlerde anlar maġlub olduġdan (3) ġālib olsalar gerek. (286b/2=030/003)

TİEM 40: yaķınraķ yirde yanī Arab iline, dakı Rūmiler andan sońra kim yińdi Farsiler, tiz yińeler Rūmiler. (192a/8=030/003)

Kur’an: Bölgeye en yakın bir yerde (030/003)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde TİEM 73 KT ’de **yaķınraķ yār**; Hekimoġlu KT ’de **yirning yaķınraķı**; Manisa KT’de ‘**Arab yirine yaķın yirler**; TİEM 40 KT’de **yaķınraķ yir ya’nī Arab ili** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde **Ar.** “نئی الأرض” karşılığı kullanılan sözcüklerden **yaķınraķ yār**, **yirning yaķınraķı** (T.), ‘**Arab yirine yaķın yirler**, (Ar.+T.), **yaķınraķ yir ya’nī Arab ili** (T.+ Ar.) sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

1.1.4 Mekānun Karīb (مكان قریب)

Mekānun Karīb, yakın er anlamında bir ifadedir. Beyt-i Makdis kayasının üzeri ve bu kayanın yeryüzünün semaya en yakın yeri olduġu, yeryüzünün ortasında bulunduġu söylenmiştir. (Akpınar 2002:166)

Ar. “مكان قریب” “yakın yer”

Tü. **yaķın yār; yawuķ yir; yawuķ yaķın yer. yaķın yir; yakın yir ya’nī köge, ol Beyte’l-mukaddes sahrası;**

Ar. “مكان قریب” **Tü.** “yakın yer”, Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73 KT ’de **yaķın yār**; Anonim KT’de **yawuķ yir** ; Rylands KT’de **yawuķ yaķın yir**; Hekimoġlu KT’de **yawuķ yir**; Manisa KT’de **yaķın yir**; TİEM 40 KT’de **yakın yir ya’nī köge, ol Beyte’l-mukaddes sahrası**

TİEM 73: eşitgil ol kün oķısa oķıġuġı yaķın yārdin. (383v/4=050/041)

Anonim KT (52b) Eşitgil, ol kün kıkırur kıkırġan, yawuk yirdin, ya’nī İsrāfil şūr ürmeki turur (2) ürmeklikdin, bigeyler pārekende tenleri..(52b/1=050/041)

Rylands KT: (81a/1) kulaķ tutġıl ol kün ündeyür ündegüġi (2) yaķın yerdin yawuķ. (81a/1=50/41)

Hekimoġlu KT: Taķı eşitgil (7) ol küni kim kıkırġan kıkırar, yawuk yirdin. (497a/6=050/041)

Manisa KT: (4) İşit kıyāmet aġvālini ol günde ki münādī nidā eyleye ki Cebrā’ildür yā İsrāfildür yaķın yirden. (381a/4=050/041)

TİEM 40: Dakı kulak dut, ol gün kim kıġıra kıġırdıcı, yaķın yirden ya’nī göge, ol Beyte’l-mukaddes sahrasıdur, ol iki mil yaķınraķdur göge, ayruk yirden (248a/7=050/041)

Kur'an: (Ey Muhammed!) Çağırıcının yakın bir yerden sesleneceği gün, (o sese) kulak ver.(050/041)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de *yawuḫ yir* ; Anonim KT'de *yawuḫ yirdin* ; Rylands KT'de *yawuḫ yakın yirdin*; Hekimoğlu KT'de *yawuḫ yirdin* ; Manisa KT'de *yakın yirden*; TİEM 40 KT'de *yakın yir ya'nî köge, ol Beyte'l-mukaddes sahrası* sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "مكان قريب" karşılığı kullanılan sözcüklerden *yawuḫ yir*; *yakın yer yawuḫ*, *yakın yir* Türkçe sözcüklerden oluşmuş, *yakın yir ya'nî köge, ol Beyte'l-mukaddes sahrası* Arapça ve Türkçe sözcüklerden oluşmuştur.

1.1.5 Makâmun Kerîm (مَقَامُ كَرِيمٍ)

Güzel ev anlamına gelen Makamun Kerîm, Mısır topraklarında Feyyûm denen yerdir, denilmiştir. Bir başka görüşe göre ise Makamun Kerîm, mimberlerdir. (Akpınar 2002:158)

Ar. "مَقَامُ كَرِيمٍ" "güzel ev"

Tü. arığ orundın; yahşî orun; kerîm maḳâmdan, yahşî yirler; görklü turak yir

Ar. "مَقَامُ كَرِيمٍ" Tü. "güzel ev", Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT 'de *arığ orun*; Hekimoğlu KT 'de *yahşî orun*; Manisa KT'de *kerîm maḳâmdan, yahşî yirler*; TİEM 40 KT'de *görklü turak yir*

TİEM 73: kânlârdin *arığ orundın*.(269v/2=026/058)

Hekimoğlu KT: (4) taḳı genclerdin taḳı *yahşî orunlardın*. (354a/4=026/058)

Manisa KT: kenzlerden (8) *kerîm maḳâmdan, yahşî yirlerdin*. (259b/7=026/058)

TİEM 40: Dakı genclerden, dakı *turak yirden görklü*. (175b/5=026/058)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de *arığ orun*; Hekimoğlu KT'de *yahşî orun* Manisa KT'de *kerîm maḳâmdan, yahşî yirler*; TİEM 40 KT'de *görklü turak yir* sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "مَقَامُ كَرِيمٍ" karşılığı kullanılan sözcüklerden *arığ orun*, *görklü turak yir* (T.), *yahşî orun* (T.+F) sözcüklerden meydana gelmiştir. *kerîm maḳâmdan, yahşî yirler* (Ar.+T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.1.6. el-Beytü'l-Harâm (الْبَيْتُ الْحَرَامُ)

Mekke'de bulunan Ka'be'ye, orada avlanma, ot ve ağaçlarının yolunup kesilmesi yasaklanarak hürmetli/kutsal bir yer kılındığı için, başka bir deyişle diğer yerlerde yasak olmayan bir takım şeylerin orada Allah tarafından haram kılınmasından dolayı bu isim verilmiştir. Rivayetlere göre Mekke'nin harem hudutları Hz. İbrahim tarafından belirlenmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke fethinden sonra, bu hudutlara işaret eden ve farklı mesafelerde bulunan bu abide duvarları bizzat tamir ettirmiştir.(Akpınar 2002:138)

Mekke ve Ka'be'nin Allah Teâlâ tarafından "haram bölge" kılınmasının temel esprisi, kulları Allah'ın ölçülerine göre yaşamaya hazırlamak ve çevreyi korumaya onları alıştırmaktır.(Akpınar 2002:138)

Ar. "الْبَيْتُ الْحَرَامُ" "yasak ev"

Tü. ağırılığ ew; Ka'beni ḥarâm ew; Ka'beyi ki Beytu'llâh'ı; Ka'be'yi harâm ev

Ar. “الْبَيْتُ الْحَرَامُ” Tü. “Haram ev, yasak ev” Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73 KT ’de **ağırlıġ ew**; Hekimoġlu KT’de **Ka’beni ġarām ew**; Manisa KT’de **Ka’beyi ki Beytu’llāh’ı**; TİEM 40 KT’de **Ka’be’yi ġarām ev** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: kıldı oġ taġrı ka’bāni **ağırlıġ ewni** adaġın turġu kişilärkä (9) ağırlıġ aynı boġuzlaġu ärtüt boġuzda asıġular. ol bilsä sizlär bütünlükün taġrı bilür. [92v/1] nā kim köklär içindäki taġı ne kim yär içindäki. bütünlükün taġrı tegmä nārsāni üzä bilġän ol. (92r/8=005/097)

Hekimoġlu KT: (119b/1) kıldı Taġrı **Ka’beni ġarām ewni**, ġopmak kişilerge; (2) taġı ġarām aynı taġı ıdġu ġurbānı taġı anlarınġ boynıġa <asıġan nirseni> Ol bilingiz üçün, (3) ġaġıġat üze Taġrı bilür anı kim kökler içinde taġı yir içinde. Taġı ġaġıġat üze Taġrı (4) tigme bir nirseni bilgen. (119b/1=005/097)

Manisa KT Taġrı ta’ālā kıldı **Ka’beyi ki** (86a) **Beytu’llāh’ı** ġarāmdur ġıyām olmaġ-ıçün, ġalk ma’išetü durmaġ-ıçün. Muġarrem eyledi daġı kıldı ġurbānlıġları daġı kıldı (2) ġıl’ädeleri daġı ki ġurbānlıġ ‘alāmetidir. Siz bilmeg-ıçündür ki taġıġık Taġrı ta’ālā bilür gök ehlini (3) daġı yir ehlini Taġrı ta’ālā baġca nesneyi bilür. (85b/11=005/097)

TİEM 40: Kıldı Taġrı **Ka’be’yi ġarām ev** ya’nī anun yöresinde av ġarām; aġacın kesmek, otın kırmak ġarāmdur, ādamıların turmaġı-y-ıçün ya’nī hacc eylemegi, ādamıların dirliġi durmak için eyledi; dakı ġarām (4) ayı ya’nī Zü’lhicce yā dört ay Receb, Şevval, Zü’lka’de, Zü’lhicce; dakı ġurbānı; dakı ġurban boynına dakduklarını. Şol tā bilesiz, bayık Taġrı bilür ne kim göklerdedür, dakı ne kim yirdedür; (5) dakı bayık Taġrı her neseyi bilicidür. (57a/3=005/097)

Kur’an: Allah; Ka’be’yi, o sayıdeġer evi, haram ayı, hac ġurbanını ve (bu ġurbanlara takılı) ġerdanlıġları insanlar(in din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı. Bunlar, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah’ın bildiġini ve Allah’ın (zaten) her şeyi ġakıyla bilmekte olduġunu bilmeniz içindir(005/097)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde TİEM 73 KT ’de **ağırlıġ ew**; Hekimoġlu KT’de **Ka’beni ġarām ew**; Manisa KT’de **Ka’beyi ki Beytu’llāh’ı**; TİEM 40 KT’de **Ka’be’yi ġarām ev** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “الْبَيْتُ الْحَرَامُ” karşılıġı kullanılan sözcüklerden **ağırlıġ ew** (T.) **Ka’beni ġarām ew** (Ar.+T.); **Ka’beyi ki** (T) **Beytu’llāh’ı** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

1.1.7. el- Mescidü’l-Aksâ (المَسْجِدُ الْحَرَامُ)

Ar. “المَسْجِدُ الْحَرَامُ” “Uzak mescit”

Tü. yıraġrak mägzi; Ka’be yöresindeki mescid; Mescid-i Akşā ki ġudüs’dür; Mescidi’l-aksā ya’nī Beytü’l- mukaddes

Ar. “المَسْجِدُ الْحَرَامُ” Tü. “Uzak mescit”, Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73 KT ’de **yıraġrak mägzi**; Hekimoġlu KT’de **Ka’be yöresindeki mescid**; Manisa KT’de **Mescid-i Akşā ki ġudüs’dür**; TİEM 40 KT’de **Mescidi’l-aksā ya’nī Beytü’l- mukaddes** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: [206r/1] arıġ taġrı ol kim tünlä elāti ġulını bir tünlä ağırlıġ mäsciddin **yıraġrak mägzi** (2) ol kim ġutluġ kıldımız anıġ tegrāsini körgütmäkimiz üçün anar bälġülärimizdin. bütünlükün ol eşitġän körgän.(73 206r/1=017/001)

Hekimoğlu KT: (2) Arırlık anga kim tünle ilette kılını, tünle, Ka'be yöresindeki (3) mescidin **Beytü'l-Mukaddes** tapa, ol kim bereketlig kılduk yöresini; (4) munung üçün kim körküzse miz anga nişanlarımızdın. Hâkîkat üze ol, ol, işitgen, körgen (270b/2=017/001)

Manisa KT: (11) Münezzehdür Tañrı ta'âlâ barça Öayblardın İsrâ eyledi kılını, bir gicede yürütdi Mescid-i Harâm'dan, Ka'bedür, (195a) **Mescid-i Akşâ'ya ilette ki Kudüs'dür.** Bereket eyledük anuñ havâlesini dîn dünyâ bereket bile göstermeg-içün özine bizüm âyetlerümüzi. (2) Tahkîk Tañrı ta'âlâ gâyetde işidicidir, gâyetde görücidür. (194b/11=017/001)

TİEM 40: (5) Arulığı anun, Ol kim gice iltte kılını ya'Öñi Muhammed Mustafa bir gice, Mescid-i Harâm'dan **Mescidi'l-aksâ dapa ya'Öñi Beytü'l mukaddes,** ol kim (6) bereketlü eyledük yörendürisin anun tâ gösterevüz ana nişanlarımızdan. Bayık Ol, Ol'dur işidici görüci. (133a/5=017/001)

Kur'an: Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla göründür. (017/001)

“Uzak Mescid” anlamına gelen bu terkipten kasıt Beyt-i Makdis, öteki adıyla İlyâ'dır. Mescid, İshak yahut Yakup peygamber zamanında; yahut da Davud peygamber devrinde yapımına başlanıp tam anlamıyla Hz. Süleyman devrinde bitirilmiş olan mabeddür. Mescid-i Aksa, Kudüs-ü Şerif haremının tümünü kapsar. O zaman Mescid-i Aksa'dan sonra mescid olmadığından, yahut Mekke ile Kudüs arası uzak bir mesafe olduğu için en uzak mescid anlamına gelen bu isim verilmiştir. (Akpınar 2002: 169)

Mescid-i Aksa, Mescid-i İlyâ (Allah'ın Mukaddes Evi), Arz-ı Mukaddese, beyt-i Makdis (Kutsal ev), Kudüs (Kutsal), Şellem, Erşelim (veya Erşelem veya Erşelim), Beyt-i Âyil, Sayhûn, Kasrûn gibi isimlerle de anılmıştır. (Akpınar 2002: 169)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **yıraçrak mâzgit**; Hekimoğlu KT'de **Beytü'l-Mukaddes**; Manisa KT'de **Mescid-i Akşâ ki Kudüs'dür** ; TİEM 40 KT'de **Mescidi'l-aksâ ya'Öñi Beytü'l- mukaddes** sözcükleriyle karşılanmıştır. . Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **Ar.** “المسجد الحرام” karşılığı kullanılan sözcüklerden **yıraçrak mâzgit** (T+F), **-Beytü'l-Mukaddes, Mescid-i Akşâ ki Kudüs'dür Mescidi'l-aksâ ya'Öñi Beytü'l- mukaddes** (Ar.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.1.8.Mübevve Sıdk (مُبَوَّأً صِدْق)

Ar. “مُبَوَّأً صِدْق” “güzel yerleşim yeri”

Tü. “güzel yerleşim yeri”, çın köni orun; şalıh orun; yahşı menzil marazı ki Şâm iklimi Mısr iklimidir; girçeklik yir

Ar. “مُبَوَّأً صِدْق” “Tü. “güzel yerleşim yeri”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT 'de **çın köni orun**; Hekimoğlu KT'de **şalıh orun**; Manisa KT **yahşı menzil marazı ki Şâm iklimi Mısr iklimidir** ; TİEM 40 KT'de **girçeklik yir**

TİEM 73: (3) ornat(t)ımız oğ tañrı kılı oğlanlarını **çın köni orunka** rüzi kıldımız anlarça arıglardın (4) adnaşmadılar ançağ kâldi ârsâ anlarça bitig. bütünlükün kim sâniğ idin hüküm kılur anlar ara kıyâmât kün anıñ içindâ {anıñ içindâ} (5) anıñ içindâ adnaşur ârdilâr.(161v/3=010/093)

Hekimoğlu KT: Tağı anuq kılu birdük YaŖküb ođlanlarıŖa, Şalıh orun. (8) Tağı rüzi kılduq anlarđa arığlardın. Hiláf kılışmadılar, ançağa tegrü kim keldi anlarđa (9) Ŗilm Ėaķıķat üze İding hüksm kıılır aralarında, kıyāmet kün, ol nirse içinde kim irdiler (211a/1) anığ içinde hiláf kılışurlar. (210b/7=010/093)

Manisa KT: (151b) Tahķık menzil virdük Beni İsrāŖıl'e yağşı marazı ki Şām iklimi Mısr iklimidür. Rızķ virdük anlara yağşı niŖmetlerden (2) çekişmediler dінде hattā ki özlerine Ŗilm geldükden soñra ki Tevrıt Ŗilmdür. Tahķık Tañrı taŖālā hüksm anlar ortasında, (3) kıyāmet güninde ol nesnede ki çekişürler Ėaķķı bātıldan ayırur. (151b/1=010/093)

TİEM 40: Dakı bayık yir virdük Beni İsrāyil'e, girçeklik yiri; dakı rüzi virdük (5) arulardan. Pes tartışmadılar yaŖñi Peygamber hakkında tā geldi anlara bilmek yaŖñi andan girü dartışdılar; yaŖñi Kur'an'ı, yā Muhammed'i, kitablarında ilerüden bilürler-idi. Bayık Çalabun hüksm eyler aralarında, kıyāmet günü, (6) anun içinde kim, oldılar anun içinde dartışurlar. (102b/4=010/093)

Kur'an: Andolsun, biz İsrailoğullarını çok güzel bir yurda yerleşirdik ve onlara temiz rızıklar verdik. Kendilerine bilgi gelinceye kadar ayrılığa düşmediler. Şüphesiz ki, ayrılığa düşmüş oldukları şeyler hakkında Rabbin kıyāmet günü aralarında hüksmünü verecektir.(010/093)

İyi güzel yer anlamına gelen “Mübevvee Sıdk”, İsrailoğullarının Mısır'dan çıktıktan sonra gelip yerleştikleri Filistin bölgesindeki Ürdün; Şam, Beyt-i Makdis, Mısır Medine arasında kalan yesrib toprağıdır. (Akpınar 2002:175)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **çın köni orun**; Hekimoğlu KT'de **şalıh orun** ; Manisa KT'de **yağşı menzil marazı ki Şām iklimi Mısr iklimidür** ; TİEM 40 KT'de **girçeklik yir** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “مُبَوَّأً صِدْقَ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **çın köni orun**; **girçeklik yir** (T.), **şalıh orun** (Ar.+T.), **yağşı menzil marazı ki Şām iklimi Mısr iklimidür** (F.+T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.1.9..el-Mü'tefike (المُؤْتَفِكَةُ)

Ar. “المُؤْتَفِكَةُ” “yerle bir olmuş şehir”

Tü. “güzel yerleşim yeri”, yāñdürmiş känd; ewrülgen konumları şehir , köy

Ar. “المُؤْتَفِكَةُ” “Tü. “yerle bir olmuş şehir”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT'de yāñdürmiş känd; Hekimoğlu KT 'de ewrülgen konumlar; Manisa KT'de şehir; TİEM 40'de köy

TİEM 73: (7) yāñdürmiş kändni. (389v/7=053/053)

Hekimoğlu KT: Tağı ewrülgen konumlarını (6) tüşürdi. (505a/5=053/053)

Manisa KT: Dağı lüt kavmi helāk eyledi şehirler ehli bile, müntakıl olmaķ bile. (387b/6=053/053)

TİEM 40: Dakı Lüt kavmi köyin bırakdı. (252a/3=053/053)

Kur'an: Altı üstüne getirilen kentleri (Lut kavminin oturduğu bölgeleri) devirip yaktı. (053/053)

Mü'tefikāt kelimesi, sözlükte, altüst, tersyüz olmuş anlamındadır. Hz. Lut'un kavminin helak edildiği yerler için kullanılmıştır. Sa'be, Sa'de, Umra, Dümā ve Sedüm adlı beş yerleşim merkezine

verilen addır. Bu şirlerin en büyüğü sedum şehri idi. Sedum, Şam ile Medine arasında bir yerdir.(Akpınar 2002: 175)

Rivayete göre Hz. İbrahim Filistin bölgesine; Hz. Lut ise Mütefike bölgesine peygamber olarak gönderilmiştir.²

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **yâğdürmiş kând**; Hekimoğlu KT'de **ewrülgen** **çonumları**; Manisa KT'de **şehir**; TİEM 40 'de **köy** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "الموتفة" karşılığı kullanılan sözcüklerden **yâğdürmiş kând**, **ewrülgen çonumları** (T.), **şehir** (Ar.); **köy**(F.)sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.1.10 İrem (إِرم)

Ar. "إِرم" "görkemli saray"

Tü. "görkemli saray" üstün içisi, mengzeşiki yaratılmadı iller içinde ; irem bostanı; İrem adlu direkler issi

Ar. "إِرم" "Tü. KT'de "görkemli saray", Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT'de **üstün içisi**; Hekimoğlu KT'de **mengzeşiki yaratılmadı iller içinde** ; Manisa KT'de **irem bostanı**; TİEM 40 KT'de **İrem adlu direkler issi**

TİEM 73: ol kim yaratılmadı anı **mânzilîg kândlâr** içinde **üstün içisi** (442v/4=089/008)

Hekimoğlu KT: Ol kim **yaratılmadı mengzeşiki** (2) iller içinde. (573a/1=089/008)

Manisa KT: (9) Ol **irem bostanı** gibi yaradılmadı hiç bir iklimde (441b/9=089/008)

TİEM 40: İrem adlu direkler issi ? ya'nî İrem şarı, yâ Şeddâd uçmağı, yâ direk gibi yapılar İrem'de 284b/8=089/008)

Kur'an: Ki, ülkeler arasında onun eşi yaratılmamıştı. (089/008)

Taş anlamına gelen irem kelimesi, İsrailoğullarının Tih çölü ile Doğu Ürdün dağlarından Hımsâ sıradağlarından birinin adıdır. İrem, Şeddât'ın Allah'ın mümin kulları için hazırladığı cennete özenerek yaptırdığı görkemli sarayın adı, yahut da bir kabile adıdır. Adını Ad kavminin babalarından Âd b. Avs b. İrem b. Sâm b. Nuh'dan almıştır. Tefsircilerin çoğu İrem'in Ad kavminin büyük şehirlerinden biri olduğunu, İskenderiye yahut Dimeşk olabileceğini söylemişlerdir (Akpınar 2002:150)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **üstün içisi** ; Hekimoğlu KT'de **mengzeşiki yaratılmadı iller içinde**; Manisa KT'de **irem bostanı**; TİEM 40 KT'de **İrem adlu direkler issi** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "إِرم" karşılığı kullanılan sözcüklerden **üstün içisi**, **mengzeşiki yaratılmadı iller içinde** (T.), **irem bostanı** (Ar.+T.) **İrem adlu direkler issi** (Ar.+T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.1.11 er Raqîm (الرقيم)

Ar. "الرقيم" "Ashabı Kehf Mağarasındakilerin isimlerin yazılı olduğu kitab"

² Bugün bu bölgede "Ölü Deniz" (Dead Sea) de denilen lût gölü bulunmaktadır. Rivayetlere göre pis kokulu ve deniz seviyesinden dört yüz metre daha aşağıda bulunan bu göl, daha önceleri yoktu. Ancak bölgenin altını üsütüne getirebilecek büyük sarsıntılarla böyle bir gölün oluşmuş olması muhtemeldir. 1965 te bölgede yapılan araştırma ve kazılar, gölün güney kısmında yirmi binden fazla mezar tesbit edilmiştir. Bu da, bir zamanlar buralarda, büyük şehirlerin var olduğunu ve bunların yere batarak yok olduklarını doğrulamaktadır. (Akpınar 2002: 175)

Tü bitig idiläri; bitig idileri , raķimnüng eyeleri; raķim ehli; yazılmış isleri ya' nī bakır tahta

Ar. “ الرقيم “ Tü. Ashabı Kehf Mağarasındakilerin isimlerin yazılı olduğu kitab”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT'te **bitig idiläri**; Anonim KT'de **bitig idiläri** ; Hekimoğlu KT'de **raķimnüng eyeleri**; Manisa KT **raķim ehli**; TİEM 40 KT'de **yazılmış isleri ya' nī bakır tahta** sözcüğü ile karşılanmıştır

Sözlükte rakım, divit, kurşun levha, kitap gibi anlamlara gelir. Onun bir dağ yahut yerleşim merkezi adı olduğu da söylenmiştir. Bir görüşe göre ise Rakım, Ashab-ı Kehf'in bulunduğu şehrin adıdır. İçerisinde mağara bulunan bir vadi ismi, Ashab-ı Kehf'in köpeklerinin adı, yahut isimlerinin yazılı olduğu kitabe adı, mağaranın ağzını kapatan taşın adı olduğu da ileri sürülmüştür. Ashab-ı kehf'in bulunduğu söz konusu şehrin Kostantıniyye'ye altı fersah uzaklıkta olduğu söylenmiştir. Rakım'in Ürdün'ün doğu taraflarında bir yer olduğu da ileri sürülmüştür. Bir grup ilim adamı da Kehf ehli ile Rakım ehlinin Rum diyarında yaşamış ayrı ayrı toplumlar olduğu görüşüne varmışlardır. (Akpınar 2002: 178-179)

TİEM 73: azu sezindüñ-mü kim ünür idiläri ***bitig idiläri*** (2) ärdilär biziñ bälgülärimizdä tañ. (215r/1=018/009)

Anonim KT: (5) Azu sizindiñiz kim ünür idileri, ***bitig idileri***, erdiler biziñ (6) belgülerimizdin tañ (1a/5=018/009)

Hekimoğlu KT: Saķıñding mu, haķıķat üze üngürnüng eyeleri taķı ***raķimnüng*** (3) irdiler nişänlarımızdan tang? (282b/2=018/009)

Manisa KT: (4) Şağır mısın ki taħķıķ mağara ehli bile, ***raķim ehli*** bizüm äyetlerümüzde (5) ‘aceb midür. (204a/4=018/009)

TİEM 40: Belki sandun mı, bayık in isleri dakı ***yazılmış isleri ya' nī bakır tahta*** kim anda Ashābu'l-Kehf adı yazılmış-ıdı; yāhud <Rakıym>, itleri adıdur oldılar (10) nişänlarımızdan, tañ 139a/9=018/009)

Kur'an: Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakım'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın (018/009)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **bitig idiläri** ; Anonim KT'de **bitig idileri**; Hekimoğlu KT'de **Raķim eyeleri** ; Manisa KT'de **raķim ehli** ; TİEM 40 KT'de **yazılmış isleri ya' nī bakır tahta kima anda Ashābu'l-Kehf adı yazılmış-ıdı; yāhud Rakıym itleri adıdur** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ الرقيم “ karşılığı kullanılan sözcüklerden **bitig idiläri** (T.), **Raķim eyeleri** (Ar. +T.), **raķim ehli** (Ar.), **yazılmış isleri** (T.) açıklaması **ya' nī bakır tahta kima anda Ashābu'l-Kehf adı yazılmış-ıdı; yāhud Rakıym itleri adıdur** (Ar.+T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.1.12 Tuva (طوى)

Ar. “ طوى “ “Tuva Vadisi”

1Tü. arıĝ öz; özde arıĝ řuvā atlıĝ; arıĝ arıtılmış orun kim anıñ atı řuvā turur. ; şolda arıĝ kılnmış řuvāda, vād-i muķaddesde- ki adı řuvā'dur, aru olınmış dere

Ar. “ طوى “ Tü. “Tuva vadisi”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT'de **arıĝ öz**; Rylands KT'de **özde arıĝ řuvā atlıĝ**; Anonim KT'de **arıĝ arıtılmış orunda kim anıñ atı řuvā turur.** ; Hekimoğlu KT'de **şolda arıĝ kılnmış řuvā**;_Manisa KT'de **vād-i muķaddesde- ki adı řuvā'dur**.TİEM 40'de **aru olınmış dere** sözcükleriyle karşılanmıştır.

Filistinde bulunan Tûr dağının yanında bir vadi adıdır. Bu vadi Yüce Allah'ın Hz. Musa ile konuşması ve Hz. Musa'nın Mısır'dan çıktıktan sonra oraya uğramasıyla şereflenen kutsal bir yerdir. Kur'an'da iki ayette geçer.

- TİEM 73:** män [229r/1] idiñ män. suçulğıl ekki naÖlünñi. sän arığ öznin içindä sän anıñ atı tuvā turur. (229r/1=020/012)
- Rylands KT:** men men seniñ İdiñ, (2) suçulğıl iki naÖleyningni , sen özde (3) özde arığ tuvā athğ.
- Anonim KT:** men men seniñ İdiñ. Suçulğıl naÖlünñi (4) kim sen arığ arıtılmış orunda sen kim anıñ atı tuvā turur. (19b/3=020/012)
- Hekimoğlu KT:** Ĥaķıķat üze men, men İding. Suçulğıl naÖleyningni; sen kolda (3) arığ kılınmış Fuvāda (301b/1=020/012)
- Manisa KT:** Taĥķıķ men senüñ Tañruñ-men ki seni yaratdum. Çıkar naÖlunuñi ayağundan, taĥķıķ sen (4) vād-i muķaddesde-sen ki adı Fuvā'dur. (218a/3=020/012)
- TİEM 40:** Bayık ben, benven Çalabun. Pes çıkar bırak, iki naÖlünun; bayık sen (2) deredesin, aru olunmış dere, ol yir adı. (148b/1=020/012)
- Kur'an:** “Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvā'dasın.”(020/012)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **arığ öznin**, Hekimoğlu KT'de **kolda arığ kılınmış tuvā** (Hekimoğlu KT 301b/3=20/12), Anonim KT'de **arığ arıtılmış orunda kim anıñ atı tuvā turur.**, Rylands KT'de **özde arığ tuvā athğ**; Manisa KT **vād-i muķaddesde- ki adı Fuvā'dur.**, TİEM 40'de **aru olunmuş dere** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “طوى” karşılığı kullanılan sözcüklerden **arığ öz** (T.), **özde arığ tuvā athğ** (T.); **arığ arıtılmış orunda kim anıñ atı tuvā turur.** (T.) ; **kolda arığ kılınmış tuvā** (T. Ar.), **vād-i muķaddesde- ki adı Fuvā'dur.** (Ar.+ T.); **aru olunmuş dere** (T.) sözcüklerden veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

Aynı kavram Naziât suresinin 16. ayetinde farklı kavramlarla karşılanmıştır.

Tuva (طوى)

Ar. “طوى” “Tuva Vadisi”

Tü. arığ kol, arığ turur, atı tuvā turur ; arığ kılınmış kol Tuvā athğ yir.; vād-ı muķaddes ki adı Tuvā'dur, derede arınmış, Tuvā adlu

Ar. “طوى” “Tü. “Tuva Vadisi”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73 KT'de **arığ kol**; Anonim KT'de **arığ turur, atı tuvā turur** ; Hekimoğlu KT'de **arığ kılınmış kol, Tuvā athğ yir** Manisa KT'de **vād-ı muķaddesde ki adı Tuvā'dur**, TİEM 40 'de **derede arınmış, Tuvā adlu** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: ançada oķıdı anı (7) idisi ol arığ kolda atı tuvā turur. (434v/6=079/016)

Anonim KT: (5) Andın kim nidā kıldı anga anıñ idisi kim arığ turur, atı tuvā turur (124a/5=079/016)

Hekimoğlu KT: Ol vaķtın kim kıķırdı İdisi (2) arığ kılınmış kolda, Fuvā athğ yirde. (563b/1=079/016)

Manisa KT: (4) Tañrı ta'âlāya nidā eyledi Mūsā'ya vād-ı muḳaddesde ki paḳdur, arıdur ki adı Fuvā'dur. (434a/4=079/016)

TİEM 40 : Ol vakt kim kığırdı ana, Çalabısı, derede arınmış, Tuvā adlu. (280a/3=079/016)

Kur'an: Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti (079/016)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **arığ kol**, Anonim KT'de **arığ turur, atı fuvâ turur**; Hekimoğlu KT'de **arığ kılnmış ḳolda Fuvâ atlıḡ yirde**; Manisa KT'de **vād-ı muḳaddesde ki adı Fuvā'dur**, TİEM 40'de **derede arınmış, Tuvā adlu** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "طوى" karşılığı kullanılan sözcüklerden **arığ kol** (T.); arıḡ turur, atı fuvâ turur (T.+Ar.); **arıḡ kılnmış ḳolda, Fuvâ atlıḡ yirde** (T.+ Ar.), **vād-ı muḳaddesde ki adı Fuvā'dur** (Ar.+T), **derede arınmış, Tuvā adlu** (T.+Ar.) sözcüklerden veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir. meydana gelmiştir.

1.1.12 Turı Sınâ (طور سَيْنَاء)

Ar. "طور سَيْنَاء" Tü. "Sina daḡı"

Tü. körklüg taḡ; tūr-ı sînâ; tūr-ı sînâ Sînâ taḡı

Ar. "طور سَيْنَاء" Tü. Tü. "Sina daḡı", Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **körklüg taḡ**; Hekimoğlu KT'de **tūr-ı sînâ**; Manisa KT'de **tūr-ı sînâ**, TİEM 40 KT'de **Sînâ taḡı** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: yığaç kim çıkar körklüg taḡdın (9) ündürür zäyt yağını manḡu yegلیلarkä (249v/8=023/020)

Hekimoğlu KT: (3) Taḡı yığaçlar, çıkar Tūr-ı Sînâdır, üner yağ birle (4) taḡı banıp yigesi nirse birle, yigenlerge. (329a/3=023/020)

Manisa KT: Daḡı bir ağaç ki Tūr-Sînâ'dan çıkar, (3) biter anda yağ ki zeyt yağıdır daḡı idâmdur, katıḡdur yiyenlere. (239b/2=023/020)

TİEM 40: Dakı bir ağaç ya'nî zeytun ağaçı kim, çıkar (5) Sînâ taḡından, bitürür yağ dakı katık, yiyicilere. (162b/4=023/020)

Kur'an: Yine o su ile Sîna daḡında biten bir ağaç (zeytin ağacı) yarattık ki hem yağ, hem de yiyenlere katık verir. (023/020)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **körklüg taḡ**; Hekimoğlu KT'de **tūr-ı sînâ**; Manisa KT'de **tūr-ı sînâ**, TİEM 40 KT'de **Sînâ taḡı** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "طور سَيْنَاء" karşılığı kullanılan sözcüklerden **körklüg taḡ** (T.), **tūr-ı sînâ** (Ar.) **Sînâ taḡı** (Ar.+T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

körklüg taḡ: Harfiyen "güzel daḡ", burada "Sînâ daḡı" için = "طور سَيْنَاء" "Tür-u Sînâ denilen daḡ, Sînâ daḡı, güzel" (Çanga 304a). Sina daḡı metnimizde tūr-ı sînâ (095/002=446a/6) olarak aslına sadık kalınarak da kullanılmıştır.

1.1.13. Medâin/ ehlü'l-Medîne (أهل المدينة)

Ar. "أهل المدينة" "Şehir halkı"

Tü. kânt boğunu ; il eyeleri ; şehr kavmi ki südümdür şar kavmi

Ar. “أهل المدينة” Tü. “Şehir halkı”; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **kânt boğunu** ; Hekimoğlu KT'de **il eyeleri** ; Manisa KT'de **şehr kavmi ki südümdür** ; TİEM 40 KT'de **şar kavmi** sözcükleriyle karşılanmıştır.

Medîne'ye 347 km. uzaklıkta Hıcr vadisinin bulunduğu bölgedeki şehirlere verilen addır. Lût kavminin oturdukları bu bölge en büyüğü *Sedûm* olan dört yahut yedi şehirden oluşmakta idi. Nitekim “*Şehir halkı sevinerek geldiler*”³ ayetindeki şehirden kastın *Sedûm/Sodom* şehri olduğu söylenmiştir.(Akpinar 2002:160)

TİEM 73: kâldi **kânt boğunu** säwnüşürlär.(194v/8=015/067)

Hekimoğlu KT: (5) Tağı keldi **il eyeleri**, sewnürler. (255b/5=015/067)

Manisa KT: Geldi **şehr kavmi** ki südümdür, beşâret eylediler birbirine. (183b/4=015/067)

TİEM 40: Dakı geldi (10) **şar kavmu**, sevinürler yaÖni firîşteler gökcek oğlaan süratında-y-ıdı. (125a/9=015/067)

Kur'an: Şehir halkı sevinerek geldiler.(015/067)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **kânt boğunu** ; Hekimoğlu KT'de **il eyeleri** ; Manisa KT'de **şehr kavmi ki südümdür** ; TİEM 40 KT'de **şar kavmi** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “أهل المدينة” karşılığı kullanılan sözcüklerden **kânt boğunu** (T.) ; **il eyeleri** (T.) ; **şehr kavmi ki südümdür** (Ar.); **şar kavmu** (Ar.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

Uhrevi Yerlerle İlgili Özel Adlar

1.2.1 Dâru'l-Bevâr (دَارَ الْبَوَارِ)

Ar.” دَارَ الْبَوَارِ “Helaklık yurdu”

Tü. ziyânlık sarâyı; yoğalmak sarâyı; helâklık evi; helâklık sarayı, tamu

Ar. “دَارَ الْبَوَارِ” Tü. “Helaklık yurdu” Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **ziyânlık sarâyı** Hekimoğlu KT'de **yoğalmak sarâyı**; Manisa KT'de **helâklık evi**; TİEM 40 KT'de **helâklık sarayı, tamu** sözcükleriyle karşılanmıştır.

“Helak yurdu” olarak tercüme edilen bu kelime “yurt, mekan” anlamındaki “dâr” ile “etkilemeyen” arazi, nadas, helak, kesad anlamındaki “bevâr” kelimesi yan yana getirilip terkip olarak Kur'an'da sadece bir ayette cehennem için eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. (Soydaner 2002; 59)

TİEM 73: körmäs-mü sän bağmas mu sän anlarđa kim (3) tađşürdilär tağrı niÖmätini nü-sipäsliđın tüşürdilär boğunlarını **ziyânlık sarâyına** (1900v/3=014/028)

Hekimoğlu KT:Körmeding mü (250a/1) anlar tapa kim teğşürdiler Tangrının niÖmetini şükrini, küfrge; tağı indürdiler erenlerini (2) **yoğalmak sarâyına**. (249b/9=014/028)

³ Hıcr:15/67

- Manisa KT:** (8) Görmez misin ol gişi ki beddil eylediler Tañrı taŖālānuñ niŖmetlerini küfre Ŗükr eylemek yirine? Ŗavmlerini gördiler (9) helâklük evine ki. (179a/8=014/028)
- TİEM 40:** Görmedün mi anları kim, değşürdiler Tanrı niŖmetini nâ-sıpaslığa; dakı indürdiler (9) kavumlarını helâklük sarayına, tamuya. (122a/8=014/028)
- Kur'an:** Baksana Ŗunlara, Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirdiler (O'nun verdiği nimete Ŗükredecekleri yerde, nankörlük edip inkara saptılar) (014/028)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **ziyānlık sarāyına** ; Hekimoğlu KT'de **yoğalmaq sarāyı**; Manisa KT'de **helâklük evi** ; TİEM 40 KT'de **helâklük sarayına, tamuya** sözcükleriyle karŖılanmıŖtır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “**دار البوار**” karŖılıĖı kullanılan sözcüklerden **ziyānlık sarāyı** (Ar.+F), **yoğalmaq sarāyı** (T.+F.); **helâklük evi** (Ar.+T.); **helâklük sarayına, tamuya** (Ar.+F.+T.) sözcüklerden meydana gelmiŖtir.

1.2.2.Dāru'l-Fasikīn (دار الفاسقين)

Ar. “**دار الفاسقين**” “Fasıklar Yurdu”

Tü. yarlığdın çıkığlılar sarāyı; buyruğdın çıkĖanların sarāyı; fāsıklar evini ki fir'avn bile kavmi evleridür yā āhiredde menzilleridür; fāsıklar sarayını ya'nī tamu'yâ

Ar. “**دار الفاسقين**” “Tü. Fasıklar Yurdu”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **yarlığdın çıkığlılar sarāyı**, Hekimoğlu KT'de **buyruğdın çıkĖanların sarāyı**; Manisa KT'de; **fāsıklar evini ki fir'avn bile kavmi evleridür yā āhiredde menzilleridür** TİEM 40 KT'de **fāsıklar sarayını ya'nī tamu** sözcükleriyle karŖılanmıŖtır.

Doğru yoldan çıkanların yurdu anlamına gelen bu ifade, bir görüŖe göre cehennem için kullanılmıŖtır. Ŗu ayette kullanılmıŖtır: “*Size yoldan çıkanların yurdunu göstereceğim*”⁴.

TİEM 73 (3) bitidimiz anar tahtalar içindâ tegmä nârsâdin pând adırmaq säçmäk tegmä (4) nârsâdin. alĖil anı küç birlâ. fârmānlaĖıl bodunuğa alsunlar tutsunlar körkükkrâkini. harayna körgütĖây män silârkâ yarlığdın çıkığlılar sarayını. (125r/4=007/145)

Hekimoğlu KT:..Körküzgey men sizge buyruğdın çıkĖanların sarāyındın (162b/8=007/145)

Manisa KT: ... Gösterür-men size (3) fāsıklar evini ki fir'avn bile kavmi evleridür yā āhiredde menzilleridür. (116b/11=007/145)

TİEM 40:... gösterem size (4) fāsıklar sarayını ya'nī tamu'yâ Mısr. (78b/3=007/145)

Kur'an: Mûsâ için, Tevrat levhalarında her Ŗeye dair bir öğüt ve her Ŗeyin bir açıklamasını yazdık ve ona Ŗöyle dedik: “Ŗimdi onları kuvvetle tut, kavmine de emret. Onları en güzeliyle alsınlar (uygulasınlar). Yakında size fasıkların yurdunu göstereceğim.”(007/145)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73 KT'de **yarlığdın çıkığlılar sarāyı**; Hekimoğlu KT'de **buyruğdın çıkĖanların sarāyı**; Manisa KT'de **fāsıklar evini ki fir'avn bile kavmi evleridür yā āhiredde menzilleridür**; TİEM 40 KT'de **fāsıklar sarayını ya'nī tamu'yâ** sözcükleriyle karŖılanmıŖtır.

⁴ Ayette geçen fasıkların yurdunun Firavn'un yurdu Mısır, yahut Amalikahtların harab olmuş yurdu, yahut da fasıkların yıkılıp yok oldukları yer anlamına geldiği de söylenmiŖtir. (Akpınar 2002: 225)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ دار الفاسقين ” karşılığı kullanılan sözcüklerden; **yarlığdın çıkığlılar sarayı** (T.+F.); **buyruğdın çıkğanların sarayı** (T.+F.); **fâsıklar evini ki fir'avn bile kavmi evleridür yâ ahiretde menzilleridür** (Ar.+T.); **fâsıklar sarayını ya'Öni tamu'yâ** (Ar.+F.+T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.2.3 Dâru'l-Huld: (دارُ الخلد)

Ar. “ دارُ الخلد ” “Ebedi Yurt”

Tü. **mängülüg sarây, cāvidānelik sarâyı,; ebedî kalurlar; ebed kalmak sarayı**

Ar. “ دارُ الخلد ” Tü. “Ebedi Yurt” Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **mängülüg sarây**; Hekimoğlu KT'de **cāvidānelik sarâyı**; Manisa KT'de **ebedî kalurlar**; TİEM 40 KT'de **ebed kalmak sarayı** sözcükleriyle karşılanmıştır.

Cennet ehli ve cehennem ehli sonsuza kadar kalacağı için cennete ve cehenneme “sonsuzluk yurdu” anlamına bu isim verilmiştir.

TİEM 73: ol tañrı düşmānlarınıñ yanıtı (9) ot, anlarğa anıñ içinde **mängülüg sarây**, yanıt anıñ birlä kim biziñ bālgülārimizkâ tanar ārdilär. (350v/9=041/028)

Hekimoğlu KT: Ol, Tanrıñın (7) düşmanlarınıñ yanıtı, ot. Anlarğa anıñ içinde **cāvidānelik sarâyı**, yanıt birmek anıñ birle kim irdiler (8) āyetlerimüzğa inkār kıllurlar. (457b/6=041/028)

Manisa KT: (347b) Ol cazāsıdır Tañrı ta'ālā düşmānlarınıñ, cezāsı cehennem odıdır. Anlar anda **ebedî kalurlar** (2) bizüm işlerümüze, inkār eyleyenlerüñ cezāsı oldur. (347b/1=041/028)

TİEM 40: Şol (2) cezāsıdır Tanrı duşmanlarınun, od; anlarundur anun içinde **ebed kalmak sarayı**, cezâ virmek ana kim, oldılar āyetlerümüze inkār eylerler. (228a/1=041/028)

Kur'an: İşte böyle, Allah düşmanlarının cezası ateştir. Âyetlerimizi inkâr etmelerinin cezası olarak orada onlar için ebedilik yurdu vardır.(041/028)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73'de **mängülüg sarây**; Hekimoğlu KT'de **cāvidānelik sarâyı**; Manisa KT'de **ebedî kalurlar**; TİEM 40 KT'de **ebed kalmak sarayı** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “ دارُ الخلد ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **mängülüg sarây** (T.+F) **cāvidānelik sarâyı**, (Ar.+F.); **ebedî kalurlar** (Ar.+T.); **ebed kalmak sarayı** (Ar.+T.+F) sözcüklerden meydana gelmiştir.

1.2.4.Dâru'l- Karâr (دارُ القرار)

4.Ar. “ دارُ القرار ” “Kalıcı Yurt”

4.1 Tü. **amrulğu sarây, qarâr sarâyı ; qarâr dutacağ yir ki dâru'l-hulüd.; soñrağı ol durak sarayı**

Ar. “ دارُ القرار ” Tü. “Kalıcı Yurt”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **amrulğu sarây**; Hekimoğlu KT'de **qarâr sarâyı** ; Manisa KT'de **qarâr dutacağ yirdür ki dâru'l-hulüd**; TİEM 40 KT'de **soñrağı ol durak sarayı** sözcükleriyle karşılanmıştır.

Ahiret için son yurt anlamında Dâru'l Ahire denildiği gibi kalıcı yurt anlamında Dâru'l- Karâr da denilmiştir.

- TİEM 73:** (3) ay boğunum bütünlükün bu yakınrağ tiriglik içindä erinçü ol keğinki ajun ol turur amrulđu sarāy. 344r/3=040/039)
- Hekimoğlu KT:** Ay kavmum! (450b/1) Hađıķat üze bu yakınrağ tiriglik, asığ alđu nesre. Tağı hađıķat üze ol cihān, ol (2) karār sarāy. (450a/9=040/039)
- Manisa KT:** (5) Yā kavmüm! Didi bu dünyā dirliği degüldür illā temettü‘ eylemeg-içündür, tiz zāyil olur (6) Tađıķıķ āhıret ol karār dutacak yirdür ki dāru’l-ħulüddür. (341a/5=040/039)
- TİEM 40:** “İy kavmum! (7) Degül uşbu yakın dirlik illā gönenmek; dakı bayık soñrađı ol durak sarayıdır. (224a/7=040/039)
- Kur’an:** “Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır. Ahiret ise ebedî olarak kalınacak yerdir.”(040/039)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde TİEM 73’de amrulđu sarāy; Hekimoğlu KT’de; karār sarāy Manisa KT’de karār dutacak yirdür ki dāru’l-ħulüd; TİEM 40 KT’de soñrađı ol durak saray sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “دارُ القَرَارِ” karşılığı kullanılan sözcüklerden amrulđu sarāy. (T.+ F), karār sarāy (Ar.+F.); karār dutacak yirdür ki dāru’l-ħulüd(Ar.+T.); soñrađı ol durak saray (T.+F)sözcüklerinden meydana gelmiştir.

1.2.5 Dāru’l-Ahire (الدَّارُ الْآخِرَةُ)

5. Ar. “الدَّارُ الْآخِرَةُ” “Son Yurt”

5.1 Tü. keğinki sarāynı; song sarāynı āhıret; soñrađı saray;

Ar. “الدَّارُ الْآخِرَةُ” Tü. “Son Yurt”, Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de keğinki sarāy, Hekimoğlu KT’de song sarāy; Manisa KT’de āhıret; TİEM 40 KT’de soñrađı saray; sözcükleriyle karşılanmıştır.

“Dār” kelimesi sözlükte “ev, yurt, konak, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan anlamına geldiği gibi, “etrafi sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer” anlamında kullanılmıştır. “Ahiret” ise “son” anlamını ifade etmektedir. Buna göre “Dāru’l-Ahire” terkihi varılacak son yurt demektir

“Son Yurt” biçimindeki anlamı düşünöldüğünde bu terkip bir yandan cenneti bir yandan da cehennemi ifade etmektedir. Buna göre, ahirette varılacak “son yurt” inananlar için cennet, kafirler için ise cehennemi ifade etmektedir .

- TİEM 73** äđer tilär ärsä silär tağrınyı yalavaçını keğinki sarāynı (3) bütünlükün tağrı anut(tı) eğgölüg kılıđlılarķa silärdä uluđ yal ya‘ nī şävāb.(306r/2=033/029)
- Hekimoğlu KT:** Eger tileyür irsengiz Tanđrınyı tağı yalavaçını, tağı song (9) sarāynı hađıķat üze Tanđrı anuğ kıldı körklüg kılganlarđa sizdin uluğ şevāb. (402a/8=033/029)
- Manisa KT:** Eger Allāh’ı resülini deleseñüz, ihtiyār eylese (10) dağı āhıreti tađıķıķ Tağrı ta‘ ālā (11) yaratdı, yarağladı Muħsin ‘avratlara sizden ulu ecir ki hağırdür dünyā anuğ kıatında. (300a/9=033/029)
- TİEM 40:** Dakı eger olursanız dilersenüz Tanrı’yı (200b) dakı Yalavacını, dakı soñrađı saray; bayık Tanrı yarağladı, eyü işlüler için sizden, müzd ulu. (200a/11=033/029)

Kur'an: “Eğer Allah'ı, Resûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”(033/029)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73'de **keğinki sarāy**; Hekimoğlu KT'de **song sarāynı**; Manisa KT'de **āhıret**; TİEM 40 KT'de **soñırađı saray**; sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “الدَّارَ الْآخِرَةَ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **keğinki sarāy** (T.+F.), **song sarāy** (T.+F.); **āhıret** (Ar.) **soñırađı saray**; (T.+F.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

Meleklerle İlgili Özel Adlar

2.1.1 Azrail (مَلَكُ الْمَوْتِ)

Azrâil kelimesi muhtemelen İbranice asıllı olup Kur'ân-ı Kerim'de ve sahih hadislerde geçmemektedir. Secde suresinde (32/11) insanların canını almakla görevli olan melekten “melekü'l-mevt” (ölüm meleği) diye bahsedilir.

Ar. “مَلَكُ الْمَوْتِ” “Can Alan”

Tü. ölüm ärkligi; ölüm firıştesi, melek`ul mevt ki cānları alıcudur; ölüm firıştesi

Ar. “مَلَكُ الْمَوْتِ” **Tü. “Can Alan”**; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **ölüm ärkligi**; Hekimoğlu KT'de **ölüm firıştesi**; Manisa KT'de **melek`ul mevt ki cānları alıcudur**; TİEM 40 KT'de **ölüm firıştesi** sözcükleri ile karşılanmıştır.

TİEM 73: aygıl (6) cānıñızları alur silärniñ **ölüm ärkligi** ol kim ärklig kılındı silärkä yana idıñizlär tapa (7) yandurulur silär.(302v/5=032/011)

Hekimoğlu KT: Aygıl: “öldürür sizni **ölüm (6) firıştesi**, ol kim erklig kılındı sizge. Andın song İdingiz tapa kıyatarılur siz.” (396b/5=032/011)

Manisa KT: Eyit yā Muhammed: Cānuñuz kıabz eyler **melek`ul mevt ki cānları alıcudur** (4) ki sizüñ üstüñüze vekildir . Andan soñra rucū` uñuz Tañrı ta`ālāyadur. (295b/3=032/011)

TİEM 40: Eyit: “Canunuz ala sizün, **ölüm firıştesi**, ol kim konılmışdur size andan, çalabunuzdın yana döndürinilesiz (197b/3=032/011)

Kur'an: De ki: “Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”(032/011)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde TİEM 73'de TİEM 73'de **ölüm ärkligi**; Hekimoğlu KT'de **ölüm firıştesi**; Manisa KT'de **melek`ul mevt ki cānları alıcudur**; TİEM 40 KT'de **ölüm firıştesi** sözcükleri ile karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “مَلَكُ الْمَوْتِ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **ölüm ärkligi** (T.), ölüm firıştesi (T.+S), **melek`ul mevt** (Ar.) **ki cānları alıcudur**; (T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

2.1.2 Cehennemde Hizmet Eden Melekler

Ar. “وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً” “Ashabun Narın görevlileri”

Tü. tamuluğ yāriçilärni, otuñ aşhābları; ot eyeleri; cehennem ehli; tamuyı saklayanlar

Ar. “ وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً ” Tü. “Ashabun Narın görevlileri” Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73 KT’de **tamuluk yâriçilârni**; Anonim KT ‘de **otnuñ aşhâblarını**; Hekimoğlu KT’de **ot eyeleri**; Manisa KT’de **cehennem ehli**; TİEM 40 KT’de **tamuyı saklayanlar** sözcüğü ile karşılanmıştır

TİEM 73: (5) kılmadımız **tamuluk yâriçilârni mägâr fâriştälär** kılmadımız anların şanın sağışın mägâr (6) sınağ anlarğa kim tandılar seziksiz bolğu için..... (427r/5=074/031)

Anonim KT: Tağı kılmaduğ **otnuñ aşhâblarını** (18) tağı kılmaduğ..... (19) anlarıñ şanını meger fitne; ya’ nî ..... (2) ol kâfırlarğa küfr keltürdiler..... (117a/17=074/031)

Hekimoğlu KT: Tağı kılmaduğ **ot (8) eyelerini, meger ferışteler**. Tağı kılmaduğ sanlarını, meger sınağ (9) anlarğa kim küfr ketürdiler.....(555a/7=074/031)

Manisa KT: Biz kılmaduğ **cehennem ehlini illâ melâ’ikeler**. (4) Biz kılmaduğ ‘adedlerini illâ fitne eylemeg-içün kâfir olanlara (5) yağın bilmeg-içün ehl-i kitâb ki yahüdilerdür, ziyâde olmağ-içün (6) imân getürenlerüñ imânı..... (427b/3=074/031)

TİEM 40: Dakı kılmaduğ od (4) islerini ya’ nî **tamuyı saklayanlar, illa firışteler**. Dakı kılmaduğ sağışın anların, illâ azgunlık anlara kim kâfir oldılar.....(276a/3=074/031)

Kur’an: Biz, cehennem görevlilerini ancak meleklerden kıldık. Onların sayısını inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve mü’minler şüpheye düşmesin, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile kâfirler, “Allah, örnek olarak bununla neyi anlatmak istedi” desinler. İşte böyle. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir. Bu, insanlar için ancak bir uyarıdır. (074/031)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde TİEM 73 KT’de **tamuluk yâriçilârni**; Anonim KT ‘de **otnuñ aşhâblarını**; Hekimoğlu KT’de **ot eyeleri**; Manisa KT’de **cehennem ehli**; TİEM 40 KT’de **tamuyı saklayanlar** sözcükleriyle karşılanmıştır. . Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. “ وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **tamuluk yâriçilâri** (T.+Ar.), **otnuñ aşhâbları** (T.+Ar.), **ot eyeleri** (T), **cehennem ehli** (Ar.), **tamuyı saklayanlar** (T.) sözcüklerden meydana gelmiştir

2.1. 3 Rakîbun atîd (her an gözetleyiciler)

Ar. “ رَقِيبٌ ” “gözetleyici melekler”

Tü. **küdâzçi anuğ, sağçı anuğ; küdezgen anuğ; sağçı hâzır; hâfız sağlar ‘amelin, kavlin yazar, hâzırdu; saklayıcı hazır**

Ar. “ رَقِيبٌ ” Tü. “her an gözetleyiciler”, Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **küdâzçi anuğ**; Anonim KT’de **sağçı anuğ**; Hekimoğlu KT’de **sağçı hâzır**.; Manisa KT’de **hâfız sağlar ‘amelin, kavlin yazar, hâzırdu**; TİEM 40 KT’de **saklayıcı hazır**

TİEM 73: sözlâmäs hiç söz mägâr anıñ üskindä bolğay bir **küdâzçi anuğ** (382v/3=050/018)

Anonim KT: (3) Sözlemez sözdin, meger bar katında **sağçı anuğ** erür. (50b/3=050/018)

Rylands KT: Sözlemez (3) bir söz meger anıñ üskinde **küdezgen anuğ** (73b/2=50/18)

Hekimoğlu KT: Sözlemes sözdin, meger anıñ katında (3) **sağçı hâzır**. (496a/2=050/018)

- Manisa KT:** Bir kavlı söylemese illâ ileyinde hâfız saqlar 'amelin, kavlin yazar, (2) hâzırdur. (380a/1=050/018)
- TİEM 40:** Söylemez hiç söz, illâ anun katındadır saklayıcı hazır. (247b/4=050/018)
- Kur'an:** İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın. (050/018)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de küdüzçi anuq; Anonim KT'de saqçı anuq; Hekimoğlu KT'de saqçı hâzır; Manisa KT'de hâfız saqlar 'amelin, kavlin yazar, hâzırdur; TİEM 40 KT'de saklayıcı hazır sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "رقيب" karşılığı kullanılan sözcüklerden küdüzçi anuq, saqçı anuq (T), saqçı hâzır, hâfız saqlar 'amelin, kavlin yazar, hâzırdur, saklayıcı hazır (Ar.+T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

3. 1Hurilerle İlgili Özel Adlar

Hûri (Cennet kadınlarını ve onların güzelliğini ifade eden bir tabir) (حور)

Hûr kelimesi "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındaki *haver* kökünden sıfat olan *havrânın* çoğulu olup Türkçe'de tekili için kullanılan hûrî Arapça'da yoktur. Araplar, çölde yaşayan kadınların aksine şehir hanımlarının ten beyazlığını ifade etmek için *havâriyyât* kelimesini kullanırlar. Haver kökünden türeyen kelimeler çeşitli ayet ve hadislerde bir güzellik unsuru olarak göze nisbet edilmiştir. Arap dilcileri bu durumda kelimenin ne anlama geldiği, yani haver ile ifade edilen göz şeklinin hangi nitelikleri taşıdığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. (Topaloğlu 1993: 390)

Ar. "حور" "büyük gözlü, beyaz tenli cennet kadınları"

Tü. keñ közlüg kızlar; qara közlüg urağutlar; king taqı qara közlügler; hüriler; belki gözleri uludur; karası gey kara, akı gey ak gözlüler ulu gözlüler

Ar. "حور" "Tü. "büyük gözlü, beyaz tenli cennet kadınları", Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de keñ közlüg kızlar; Rylands KT'de qara közlüg urağutlar; Hekimoğlu KT'de king taqı qara közlügler; Manisa KT'de hüriler; belki gözleri uludur; TİEM 40 KT'de karası gey kara, akı gey ak gözlüler ulu gözlüler sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: mundağoq (9) cüft kılnur miz keñ közlüg kızlar. (364r/8=044/054)

Rylands KT: (87b/1) Mundağoq cüftlendürğay-miz qara közlüg urağutlar birle. (87b/1=044/054)

Hekimoğlu KT: Anıng mengizlig; taqı cüftlendürdük king taqı qara közlügler birle. (475a/7=044/054)

Manisa KT: Anuñ gibi evlendürür anları hüriler; belki gözleri uludur. 362b/6=044/054)

TİEM 40: (3) Ancılayın; daqı cift eyledük anlara, karası gey kara, akı gey ak gözlüler ulu gözlüler. (237a/3=044/054)

Kur'an: İşte böyle. Ayrıca onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmişizdir. (044/054)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de keñ közlüg kızlar; Rylands KT'de qara közlüg urağutlar; Hekimoğlu KT'de king taqı qara közlügler; Manisa KT'de hüriler; belki gözleri uludur; TİEM 40 KT'de karası gey kara, akı gey ak gözlüler ulu gözlüler sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "حور" karşılığı kullanılan sözcüklerden keñ közlüg kızlar (T.); qara közlüg urağutlar (T.);

king taķı kara közlüger (T.); hüriler; belki gözleri uludur (Ar.+T.); karası gey kara, akı gey ak gözlüler ulu gözlüler (T.) sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

Kitaplarla İlgili Özel Adlar (الفرآن)

4. Kitaplarla İlgili Özel Adlar

4.1 Kur'anla İlgili Özel Adlar

4.1.1. Ahsenü'l-Hadis (sözlerin en güzeli) (أَحْسَنُ الْحَدِيثِ)

Pek güzel, daha güzel, en güzel manalarına gelen Ahsen: Kur'an'da söz, anlatım, yaratıcı, yaratılış anlamına gelen takvim, hadis, kasas gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

Ar. "أَحْسَنُ الْحَدِيثِ" "sözlerin en güzeli"

Tü. söznüĝ körküĝraki; sözde körküĝreki; söznüĝ körkükreki; haber yahşısı ki Qur'an'dur, söz görküĝregi

Ar. "أَحْسَنُ الْحَدِيثِ" Tü. "sözlerin güzeli"; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TIEM 73'de **söznüĝ körküĝraki**; Rylands KT'de **sözde körküĝreki**; Hekimoĝlu KT'de **söznüĝ körkükreki**; Manisa KT'de **haber yahşısını ki Qur'an'dur**, TIEM 40 KT'de **söz görküĝregi** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: tańrı indürdi **söznüĝ körküĝrakin**i (4) bitig ońşaşıĝlı ekkirär qawrulur qorqar andın anlarınĝ täriläri kim qorqarlar idilärindin (5) yana yumşar täriläri taķı köñülläri tańrı yađına... (336r/3=039/023)

Rylands KT: (2) Tańrı indürdi **sözde körküĝrekin**i (3) kitäbnü meñzeşigli rästlik içre yandruĝlılar, (193b1) andaĝ teperer teg andın anlarınĝ (2) terileri kim qorqarlar idilerindin... (93a/2=039/023)

Hekimoĝlu KT: Tanrı indürdi (2) **söznüĝ körkükrekin**i kitäbnü, ońşaĝan, mükerrer bolĝan kitäbnü. Çıĝrılır (3) andın anlarınĝ köngülleri kim qorqarlar idilerindin.... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tańrı ta'älä indürdi (9) **haber yahşısını ki Qur'an'dur**, bir kitäb ki äyetler mu'ciz olmaķda, birbirine ońşar tafşil olup ayrılmışdur haķ bätılda. (10) Ürperür şaçları, durur ol kimsenüñ ki Tańrı ta'älädan qorqarlar ....(332b/8=039/023)

TIEM 40: Tanrı indürdi **söz görküĝregin**: Bir kitab, bir nicesi bir nicesine beñzer ya' nē görkülikde dakı toĝrulıkda, ikin ikinler. Ürperür ditreyü (11) andan ya' nē azab äyeti okınacak, derileri anların kim korkarlar Çalabı'larından ....(219a/10=039/023)

Kur'an: Allah, sözün en güzelini, (Kur'an'ın äyetlerini güzellikte) birbirine benzer, ikişerli bir Kitap halinde indirdi. Rablerinden korkanların, ondan derileri ürperir, sonra derileri ve kalpleri Allah'ın zikrine yumşar. İşte bu (Kitap), Allah'ın rehberidir. Dilediĝini bununla doĝru yola iletir. Ama Allah kimi sapıklıĝında bırakırsa, artık ona yol gösteren olmaz.(039/023)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TIEM 73'de **söznüĝ körküĝraki**; Rylands KT'de **sözde körküĝreki**; Hekimoĝlu KT'de **söznüĝ körkükreki**; Manisa KT'de **haber yahşısını ki Qur'an'dur**, TIEM 40 KT'de **söz görküĝregi** sözcükleriyle karşılanmıştır. ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "أَحْسَنُ الْحَدِيثِ" karşılıĝı

kullanılan sözcüklerden **söznüñ körklügräkini** (T.) ; **sözde körklügrekni**(T.) ; **söznüñ körklükrekini** (T.) ; **haber yahşısını ki Qur'an'dur** (Ar.+T.); **söz görklüregin** (T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

4.1.2. Beşir: (بشير)

Beşir, “beşr” kökünden türemiş bir sıfattır. Müjdeleyen, muştı veren, güler yüzlü, sevecen demektir. Aynı kökten gelen “beşer”, insan, ademoğlu demektir.

3. Ar. “بشير” “Sevinç veren, Kur'an”

3.1Tü. säwünç berigli; Müjde bérigli; Müjde birgen; Beşâret olduğı hâlde; Muştılayıcı

Ar. “بشير” Tü. “Sevinç veren, Kur'an” Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **säwünç berigli**; Rylands KT'de **Müjde bérigli**; Hekimoğlu KT'de **Müjde birgen**; Manisa KT 'de **Beşâret olduğı hâlde**; TİEM 40'de **Muştılayıcı** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: **säwünç berigli** mü'minlärka qorqutuğı kâfirlärka yüz äwürdi üküşräkläri anlar eşitmäslär.(348v/9=041/004)

Rylands KT: **Müjde bérigli** (2) hem qorqutğuçı, yüz evürdi üküşleri (3) olar eşitmezler. (73b/1=041/004)

Hekimoğlu KT:**Müjde birgen** tağı qorqutğan. (4) Yüz ewürdi üküşrekläri tağı anlar eşitmezler. (455a/3=041/004)

Manisa KT: **Beşâret olduğı hâlde** mü'minler dağı qorquduçı olduğı muhâlifleri (8) i'râz eyledi anlaruñ çoğı anlar işitmezler. (345a/7=041/004)

TİEM 40: (7) **Muştılayıcı** dakı korkıduçı. Pes yüz döndürdi eyregi anlarun; pes anlar işitmezler. (226b/7=041/004)

Kur'an: Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir. Artık onlar işitmezler.(041/004)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **säwünç berigli**; Rylands KT'de **Müjde bérigli**; Hekimoğlu KT'de **Müjde birgen**; Manisa KT 'de **Beşâret olduğı hâlde**; TİEM 40'de **Muştılayıcı** sözcüğü ile karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “بشير” karşılığı kullanılan sözcüklerden **säwünç berigli** (T.), **Müjde bérigli**, **Müjde birgen** (F.+T.) ; **Beşâret olduğı hâlde** (Ar.+T.), **Muştılayıcı** (T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

4.1.3. Beyân (Açıklayan) (بیان)

Kur'an beyândır. Beyân etmek, besbelli ve aşikâr etmek manasındadır. Kur'an-ı Kerîm de her şeyi belli olan aşikâr bir kitaptır.

Ar. “بیان” “Açıklayan, Kur'an”

açmak; belgürtmek; açmak; beyân eyleyici; bellü eylemek

Ar. “بیان” Tü. “Açıklayan, Kur'an”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **açmak** ; Rylands KT'de **belgürtmek**; Hekimoğlu KT'de **açmak**; Manisa KT 'de **beyân eyleyici**; TİEM 40'de **bellü eylemek** sözcükleriyle karşılanmıştır.

- TİEM 73:** (5) bu açmak kişilärkä tağı köni yol tağı ögüt qorqğanlarğa. (51r/5=003/138)
- Rylands KT:** Bu belgürtmek (3) boğunğa hem köni yol hem pend (9a/1) sağnuqlarğa. (8b/1=003/138)
- Hekimoğlu KT:** (8) Bu, açmak kişilerge, tağı köni yol tağı ögüt sağnuqlarğa. (65a/8=003/138)
- Manisa KT:** Bu Qur'an beyān eyleyicidür gişilere toğrı yolu, (5) hidāyetdür, naşīhatdur Tañrı ta' ālādan qorqıcılara. (47a/4=003/138)K'ā
- TİEM 40:** (13a) Uşbu ya'nī kur'an, bellü eylemekdür ādamılar-içün; dakı toğru yoldur; dakı ögütdür sakımcılara. (13a/1=003/138)
- Kur'an:** Bu (Kur'an), insanlar için bir açıklama, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidayet ve bir öğüttür.(003/138)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de açmak ; Rylands KT'de belgürtmek; Hekimoğlu KT'de açmak; Manisa KT 'de beyān eyleyici; TİEM 40'de bellü eylemeksözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "بَيَان" karşılığı kullanılan sözcüklerden açmak; belgürtmek (T.), beyān eyleyicidür (Ar.+T.), bellü eylemekdür (T.) şzcüklerinden meydana gelmiştir.

4.1.4 Furkân: (الفرقان)

Furkân "ayırmaq" manasına masdardır. Kur'an hakkı bātıldan, helâli haramdan ayırdığı için Furkân ismiyle anılır. Süreleri ve ayetleri aralıklı nazil olduğu için de ona Furkân denildiği, Kur'an'ın bir ayetinden anlaşılıyor. Çünkü Kur'an parça parça nazil olmuş ve yirmi üç senede tamamlanmıştır. Furkân'ın "kurtuluş" manasına geldiğini de söyleyenler vardır. Yani sapıklık karanlıklarında bocalayanlar Kur'an sayesinde kurtuldukları için ona Furkân denilmiştir. (Dumlu 2003 59)

Ar. "الفرقان" "Ayıran, Ayırt eden Kur'an"

Tü. ağrığlımı ya'nī qur'an; Qur'ānnı; Qur'an indürdi hağı bātıldan ayırmaq-içün; Kur'an'

Ar. "الفرقان" Tü. Ayıran, Ayırt eden", Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de ağrığlımı ya'nī qur'ānnı; Hekimoğlu KT'de Qur'ānnı; Manisa KT'de Qur'an indürdi hağı bātıldan ayırmaq-içün; TİEM 40 KT'de Kur'an' sözcüğü ile karşılanmıştır

- TİEM 73:** (8) yügsäk ol ol idī kim indürdi ağrığlımı ya'nī qur'ānnı kulı üzä bolmaq için ajunluğlarğa qorqut(t)açı. (261r/8=025/001)
- Hekimoğlu KT:** (5) Üküş hayrlıg boldı, ol kim indürdi Kur'ānnı kulı üze, munung için kim bolsa 'ālemlarğa (6) qorqutğan. (344b/5=025/001)
- Manisa KT:** (3) Hıyrı bereketi çok oldı ol kimsenün ki Kur'an indürdi hağı bātıldan ayırmaq-içün kulına (4) ki 'ālemlere qorquduıcı olmaq-içün. (252a/3=025/001)
- TİEM 40:** (7) Çok oldı hayrı, anun kim indürdi Kur'an'ı kulı üzere, tâ ola ālemlere korkıdıcı. (170b/7=025/001)
- Kur'an:** Ālemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren Allah'ın şanı yücedir. (025/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **adriğlını ya'nî qur'annı**; Hekimoğlu KT'de **Qur'annı**; Manisa KT'de **Qur'an indürdi haqı bātıldan ayırmağ-ıçün**; TİEM 40 KT'de **Kur'an** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **Ar. "الفرقان"** karşılığı kullanılan sözcüklerden **adriğlını ya'nî qur'annı** (T.+Ar.), **Qur'an** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

4.1.5 Kelâmullah (كَلِمَاتُ اللَّهِ)

Kur'an-ı Kerim Allahdan başkasının sözü değildir. Bilakis O Allah katından indirilmiş bir kitaptır
Ar. "كَلِمَاتُ اللَّهِ" Allah kelamı, Kur'an"

Tü. taqrının yarlığları; Tangrının kelimeleri, Tañrı ta'ālānuñ kelimeleri.; Tanrı kelimeleri.

Ar. "كَلِمَاتُ اللَّهِ" **Tü. "Allah kelamı, Kur'an"** Türkçe erken Kur'an çevirilerinde TİEM 73'de **taqrının yarlığları**; Hekimoğlu KT'de **Tangrının kelimeleri**; Manisa KT'de **Tañrı ta'ālānuñ kelimeleri**; TİEM 40 KT'de **Tanrı kelimeleri**. Sözcükleri ile karşılanmıştır.

TİEM 73: tükänmäğäy ärdi **taqrının yarlığları**, bütünlükün tañrı (7) küsüş turur bütün işlig (300r/5=031/027)

HekimoğluKT:...tükenmedi irdi **Tangrının (4) kelimeleri**, Haqıqat üze Tangrı yinggen, hikmetlig.(394b/2=031/027)

Manisa KT: dükenmez-idi **Tañrı ta'ālānuñ kelimeleri**. Tañkık Tañrı ta'ālā (294a) 'azizlerdür, kimse 'āciz eylemek bilmez, hākimdür 'ilmden, hikmetinden nesne çıkmaz. (293b/10=031/027)

TİEM 40: dükenmeye-di **Tanrı kelimeleri**. Bayık Tanrı (3) beñdeşsüzdür, dürüst işlüdür. (196b/1=031/027)

Kur'an: Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (031/027)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **taqrının yarlığları**; Hekimoğlu KT'de **Tangrının kelimeleri**; Manisa KT'de **Tañrı ta'ālānuñ kelimeleri**; TİEM 40 KT'de **Tanrı kelimeleri**. sözcükleri ile " karşılığı kullanılan sözcüklerden **taqrının yarlığları** (T.); **Tangrının kelimeleri, Tañrı ta'ālānuñ kelimeleri**. (T. Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

4.1.6 .El-Hikme (الحكمة)

Kur'an-ı Kerim, hikmettir. Aklın doğruluğuna hükmedeceği, kişinin örnek tutmakla salah bulacağı öğüttür. En sağlam sözdür ve herhangi bir fesadın ona karışmasına imkan yoktur. Hikmet, hakkı, sırf zati için ve hayrı örnek tanıyarak ona göre hareket için tanımdır.Kur'an bu bakımdan hikmetin kendisidir. (Türk 2001: 163)

Ar. "الحكمة" "doğru söz"

Tü. kōnilik; hikmet; hikmetden, dürüst sözden

Ar. “الحكمة” Tü. “doğru söz” Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **könilik**; Hekimoğlu KT’de **hikmet**; Manisa KT’de **hikmet**; TİEM 40 KT’de **dürüst söz** sözcükleri ile karşılanmıştır.

TİEM 73: ol ol kim yarlıg ıdtı saña idîñ (9) **könilikdin**. kılmağıl tañrı birlä adın tañrı kämşilgäy sän tamuğ içindä taşra yıkılmış (209r/1) süsükmiş. (209v/8=017/039)

Hekimoğlu KT: Ol, ol nirsedin kim vaHy kıldı sening tapa İding (274b/1) **hikmetdin**. Tağı kılmağıl Tanrı birle öngin tapuñgu. Kemişley sen (2) tamuğ içinge, melâmet kılınmış, sürülmüş. (274a/9=017/039)

Manisa KT: Ol nesneyi Tañrı ta‘âlâ vaHy eyledi **hikmetden** ki **hakki bilmekdür zâtında**, (10) anuñ bile ‘amel eylemekdür. Kılma, Tañrı ta‘âlâ bile özge ma‘bûd ‘ibâdet eyleme. Anuñ gibi eyleseñ birağılırsın cehenneme, (11) nefsuñi melâmet eylersin, ıraç olursın Tañrı ta‘âlâ rahmetinden zelillik bile. (197b/9=017/039)

TİEM 40: Şol, oldur kim vaHy eyledi sana Çalabun, **dürüst sözden**. (4) Dakı kılma Tanrı-y-ıla, tañrı ayruk; birağılırsın tamuya, ayıblanmış, irak olınmış. (135a/3=017/039)

Kur’an Bunlar, Rabbinin sana vahyettiği bazı hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme. Sonra kınanmış ve Allah’ın rahmetinden kovulmuş olarak cehenneme atılırsın. (017/039)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **könilikdin**; Hekimoğlu KT’de **hikmetdin**; Manisa KT’de **hikmetden** ki **hakki bilmekdür zâtında**, TİEM 40 KT’de **dürüst sözden** sözcükleriyle karşılanmıştır. ilk Kur’an çevirilerinde Ar”الحكمة” karşılığı kullanılan sözcüklerden **könilikdin** (T.) ; **hikmetdin** (Ar.) ; **hikmetden** ki **hakki bilmekdür zâtında**(Ar+.T.), **dürüst sözden** (F.+T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

4.1.7.Eş-Şifâ (شفاء)

Kur’an şifâdır. Çünkü müminler için şifâ ve rahmet olduğunu anlatır. İnsanları bütün manevi dertlerden kurtarır, şek ve şüphenin bütün hastalıklarından korur, iman kudretiyle ve huzur aydınlığıyla her manevi hastalığı yener

Ar “شفاء” “İnsanları manevi dertden kurtaran”

Tü. şihhatlık; şifâ; şifâ; derman

Ar. “شفاء” Tü. “İnsanları manevi dertden kurtaran” Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **şihhatlık**; Hekimoğlu KT’de **şifâ**; Manisa KT’de **şifâ**; TİEM 40 KT’de **derman** sözcüğü ile karşılanmıştır.

TİEM 73: ay kişilär kâldi ök silärkä bir pänd idîñizlârdin **şihhatlık** (4) añar köküzlär içindä köni yol yarlıkamaq mü‘minlärğa. (158v/2=010/057)

Hekimoğlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge ögüt (2) İdingizdin tağı **şifâ** ol nirsege kim kögüzler içinde turur tağı köni yol tağı rahmet, (3) bitgenlerge. (207a/1=010/057)

Manisa KT: Yâ gişiler! Taḥḳik geldi size naşihat Tañrı ta‘âlâdan (4) dağı **şifâ** geldi yüreklerde dağı hidâyet dağı rahmet geldi mü‘minlerine. (148b/3=010/057)

TİEM 40: İy âdamlar! (5) Bayık geldi size öğüt, Çalabunuzdan, dakı derman virmek ana kim gögüzlerdedür ya' nî yavuz i' tikadlar; dakı toğru yol dakı rahmat, mu'minler için. (100b/4=010/057)

Kur'an: Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi.(010/057)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **şihhatlık**; Hekimoğlu KT'de **şifâ**; Manisa KT'de **şifâ**; TİEM 40 KT'de **derman** sözcükleri ile karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “شِفَاءُ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **şihhatlık** (Ar.+T), **şifâ** (Ar.), **dermân** (F) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

4.1.8. Kavlün Sakîl: (قَوْلٌ ثَقِيلٌ)

Kavlün sakîl'den ifade edilmek istenen ciddi ve insanlar tarafından önem verilmesi gereken bir sözdür yada mükelleflere ağır gelen emir ve yasaklardır. (Türk 2000; 169)

Ar. “قَوْلٌ ثَقِيلٌ” “Önemli ve Sorumluluğu Ağır Olan Söz, Kur'an

Tü. ağır söz; ağır sözni; söz ağır.; muhkem kavli ki Qur'an'dur; söz ağır

Ar. “قَوْلٌ ثَقِيلٌ” “Tü. Önemli ve Sorumluluğu ağır olan söz, Kur'an”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **ağır söz**; Anonim KT'de **ağır söz**; Hekimoğlu KT'de **söz ağır**; Manisa KT'de **muhkem kavli ki Qur'an'dur**; TİEM 40 KT'de **söz ağır**. Sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: biz ıdğay miz seniñ üzä cabra' ilni ağır söz birlä.(426v/3=073/005)

Anonim KT: Biz indürgeymiz seniñ üze ağır sözni (113a/2=073/05)

Hekimoğlu KT: (3) Biz, kemişgey biz sening üze, söz ağır. (553a/3=073/005)

Manisa KT: (9) Taḥkîk biz senüñ üstüne indürsevüz gerek muhkem kavli ki Qur'an'dur. meşakḳat yoludur nefis üstine. (425b/9=073/005)

TİEM 40: Bayık biz, tiz bırağavuz üzerüne, söz ağır. (275a/2=073/005)

Kur'an: Doğrusu biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız. (073/005)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **ağır söz**; Anonim KT'de **ağır söz**; Hekimoğlu KT'de **söz ağır**; Manisa KT'de **muhkem kavli ki Qur'an'dur**; TİEM 40 KT'de **söz ağır**. Sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “قَوْلٌ ثَقِيلٌ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **ağır söz**, **söz ağır** (T.), **muhkem kavli ki Qur'an'dur** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

4.1.9. Suhuf: (صُحُفٌ)

Sahifeler anlamında olan suhuf, Kur'an nazil olmadan önceki kutsal kitablara verilen bir isim olmakla birlikte, Kur'an'ın kendisinde sahifeler şeklinde inip daha sonraki dönemlerde toplanıp bir araya getirilmesinden dolayı bu İsmimle şereflenmiştir. (Türk 2003: 165)

10.Ar.” صُحُفٌ “ “sahifeler, Kur'an”

10.1 Tü. ağırlanmış bitiglä ; Şuhūflar ; Defterler ; Muşhaflar; Kitablar ağırlanmış.

Ar.”صُحُفُ “ Tü. “sahifeler, Kur’an” Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **ağırlandırılmış bitigllär** ; Anonim KT’de **Şuhūflar** ; Hekimođlu KT’de **Defterler** ; Manisa KT’de **Muşhaflar**; TİEM 40 KT’de **Kitablar ağırlandırılmış** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: (9) ***ağırlandırılmış bitigllär içindä*** ya’ nī lāvḥü’l- maḥfūz. (435v/9=080/013)

Anonim KT: (10) ***Şuhūflar içinde***, ayturlar: Yalawaç kitābı andağ kim aytur, taqı kim tilese yād kılğay Qur’ānı; ikrāmı ya’ nī Levḥu’l-maḥfūz. (125a/10=080/013)

Hekimoğlu KT: (565a/1) ***Defterler içinde***, kerīm kılınmış. (565a/1=080/013)

Manisa KT: ***Muşhaflarda*** şābitdür, kerīmdür Tañrı ta’ ālā. (435a/6=080/013)

TİEM 40: ***Kitablar içinde ağırlandırılmış***. (280b/7=080/013)

Kur’an: O Öğüt sahifeler içindedir. (080/013)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **ağırlandırılmış bitigllär** ; Anonim KT’de **Şuhūflar** ; Hekimođlu KT’de **Defterler** ; Manisa KT’de **Muşhaflar**; TİEM 40 KT’de **Kitablar i ağırlandırılmış** “ karşılığı kullanılan sözcüklerden **ağırlandırılmış bitigllär** (T.) **Şuhūflar** (Ar.+T), **Defterler** (Ar.+T), **Muşhaflar** (Ar.) **Kitablar ağırlandırılmış** (Ar.+T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

4.1.10 Ahsenül Kıssaş: (أَحْسَنُ الْقِصَصِ)

Kur’an-ı Kerim içinde yalan, sahtekarlık, aldatma ve eğrilik olmayan, bütünüyle doğru söz ve kıssalardan ibarettir.

Ar. “أَحْسَنُ الْقِصَصِ” “Kıssaların en güzeli”

Tü. **kıssalarda körklügräki; kıssa kılmağning körklügrekini; kıssalar yahşısını; hikâyet eylemek görklüregın**

Ar. “أَحْسَنُ الْقِصَصِ” “ Tü. Kıssaların en güzeli” Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TİEM 73’de **kıssalarda körklügräki**; Hekimoğlu KT’de **kıssa kılmağning körklügrekini**; Manisa KT’de **kıssalar yahşısını**; TİEM 40 KT’de **hikâyet eylemek görklüregın**

TİEM 73: biz kıssa kılalım sāniñ üzä ***kıssalarda körklügräki*** yarlıg ıdmağımız birlä saña bu (173v/1) oqıgı äğär ärsä munda öndün bilmäslerdin. (172r/9=012/003)

Hekimoğlu KT: Biz kıssa kılur miz sening üze, (3) ***kıssa kılmağning körklügrekini***, munung birle kim vahy kılduğ sening tapa bu Qur’ānı. (4) Taqı ḥaқиқat üze irding aşnusındın, gäfillerdin. (226b/2=012/003)

Manisa KT: Biz ḥaber virür-biz saña yä Muḥammed ***kıssalar yahşısını*** (8) ki saña vahy eyledük bu Qur’ān’ı ki bu şüredür; egerçi ki sen andan burun gäfil-idi-sen (9) bu süreden hiç fikründen geçmezdi. (162b/7=012/003)

TİEM 40: (7) Biz hikâyet eylerüz sana, ***hikâyet eylemek görklüregın***, anun-ıla kim vahy eyledük sana uşbu Kur’an’ı; dakı bayık oldun (8) andan ilerü gäfillardan ya’ nī Yūsuf kıssasından. (110b/7=012/003)

Kur’an: Biz, bu Kur’an’ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. (012/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **kışşalarda körklügräki**; Hekimoğlu KT'de **kışşa kılmakning körklügrekini**; Manisa KT'de **kışşalar yahşısını**; TİEM 40 KT'de **hikâyet eylemek görklüregın** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "أَحْسَنَ الْقَصَصِ" karşılığı kullanılan sözcüklerden **kışşalarda körklügräki**; (Ar.+T.), **kışşa kılmakning körklügrekini** (Ar.+T.), **kışşalar yahşısını** (Ar.+F.), **hikâyet eylemek görklüregın** (Ar.+T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

4.2. Tevratla İlgili Özel adlar:

4.2.1 İmâm:

Kur'an'da hayırda önder, amel defteri, Levh-i Mahfûz ve yol anlamlarında kullanılan imâm lafzı, bazı ayetlerde ise Tevrât'ın bir sıfatı olarak zikredilmiştir. "Ondan önce de imâm ve rahmet olarak Mûsâ'nın Kitabı var"⁵. Mealindeki ayetle buna şahit olmaktayız. Tevrât'ın imâm ile vasfedilmesinin manası, alemlerin rehberi, din ve şeriati öğrenmede kendisine müracat edilen önder ve içindeki hükümlerle hükmedilmesidir. (Türk 2001: 100)

Ar. "أَمَامًا" "hayırda önder olan"

Tü. bitig turur çın tutuğlı; uymaq; Mûsâ kitâbı imâm ıdı; Mûsâ kitâbı, uyınılası nesene

Ar. "أَمَامًا" "Tü. hayırda önder olan"; Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **bitig turur çın tutuğlı**; Hekimoğlu KT'de **uymaq**; Manisa KT'de **Mûsâ kitâbı imâm ıdı**; TİEM 40 KT'de **Mûsâ kitâbı, uyınılası nesene** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: anda öndün mûsâ bitigi (8) , bu **bitig turur çın tutuğlı** 'arab tilinçä qorqutğu için (9) anlarnı kim küç kıldılar säwünç berigli edğülüg kılığlılarğa.(369v/7=046/012)

Hekimoğlu KT: Taqı aşnusındın (2) Mûsânın kitâbı, **uymaq** taqı rahmet. Taqı bu kitâb, râstlağan, (3) Tâzî tili hâlı üze; munung için kim qorqutsa anlarnı kim küç kıldıla<r> taqı müjde körklüg kılganlarğa.(480b/1=046/012)

Manisa KT: (5) Bu kitâbdan burun **Mûsâ kitâbı imâm ıdı** iktida olmış dağı rahmetdi bu kitâb, (6) taşdıq eyleyicidür 'Arab dili üstine qorqutmağ-icün ol kimseleri ki zulm eylediler dağı beşâretdür muşinlere. (367a/5=046/012)

TİEM 40: Dakı andan ilerüdür **Mûsâ kitâbı, (7) uyınılası nesene** iken dakı rahmat. Dakı uşbu kitâbdur, girçek dutıcı yaÖni ilergi kitâbları, arabca dil-iken; tâ korkıda anlarnı kim zulm eylediler; dakı muştılamakdur (8) eyü işleyicilere. (239b/6=046/012)

Kur'an: Bundan önce bir rehber ve bir rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı da vardı. Bu ise, onu doğrulayan ve zulmedenleri uyarmak, iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır. (046/012)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **bitig turur çın tutuğlı**; Hekimoğlu KT'de **uymaq**; Manisa KT'de **Mûsâ kitâbı imâm ıdı**; TİEM 40 KT'de **Mûsâ kitâbı, uyınılası nesene** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "أَمَامًا" karşılığı kullanılan sözcüklerden **bitig turur çın tutuğlı** (T.); **uymaq** (T.); **Mûsâ kitâbı imâm ıdı** (Ar.); **Mûsâ kitâbı, uyınılası nesene** (Ar.+T.) sözcük ya da sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

4.2.2 . ضيَاء Ziya

⁵ Ahkaf: 46/12

Ziya ışık, aydınlık, parlaklık demektir. Tevrat kendi dönmeminde insanları doğru yola erişmelerinde bir aydınlatici, klavuz, yol gösterici olduğu için bu isimle anılmıştır.

Ar. ”ضياءٌ“ “ışık veran , aydınlık veren, parlak olan”

Tü. yaruqluđ; yaruqluđ; yaruđ; ziyā nūr; aydınlık

Ar. ”ضياءٌ “ **Tü.** “ışık veran , aydınlık veren, parlak olan “;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TIEM 73’de **yaruqluğ**; Anonim KT’de **yaruqluğ**; Hekimođlu KT’de **yaruğ**; Manisa KT’de **ziyā nūr**; TIEM 40 KT’de **aydınlık** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: berdimiz ök müsâ (2) vâ hârünka ağırmağ bāıldın tağı **yaruqluğ** tağı bilig sağnuğlarğa.(238v/1=021/048)

Anonim KT: Bütünlükün kim (2) berdimiz Mūsāğa Hârünğa ağırmağlığ, **yaruqluğ** pend, va’z sağnuğlarğa. (34b/1=021/048)

Hekimođlu KT: Tağı birdük Mūsāğa tağı Hârünka, (8) Tevrîtni; tağı **yaruğ** tağı zıkr sağınanlarğa. (314a/7=021/048)

Manisa KT: Tađkik biz virdük Mūsâ’ya Hârün dađı hađkı bāıldan ayırıcı, **ziyā nūr** virdük zıkr eylemeg-içün [228a] müttakilere ki küfri, ma’şiyeti terk itdiler. (227b/11=021/048)

TIEM 40: Dakı bayık virdük Mūsâ’ya dakı Hârün’a Tevrît’i, dakı **aydınlık**, dakı ögüg [155a] sakınıcılara (154b/11=021/048)

Kur’an: Andolsun, biz Mūsâ ile Hârün’a, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için o Furkân’ı (Tevrat’ı) bir ışık ve öđüt olarak verdik.(021/048)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; TIEM 73’de **yaruqluğ**; Anonim KT’de **yaruqluğ**; Hekimođlu KT’de **yaruğ**; Manisa KT’de **ziyā nūr**; TIEM 40 KT’de **aydınlık** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde Ar. ”ضياءٌ “ karşılığı kullanılan sözcüklerden **yaruqluğ**; **yaruqluğ**; **yaruğ** (T.); **ziyā nūr** (F.+Ar.); **aydınlık** (T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

4.2.3 .Müstebîn

Tevrât’ın müstebîn olmasının manası, beyânında belig, içindeki hüküm ve prensiplerin açıklanmış, din ve dünya maslahatlarında kendisine ihtiyağ duyulan tüm ilimleri bünyesinde barındırmış olmasıdır. (Türk 2001: 101)

Ar. ”المُسْتَقِيمَ“ “ Açıklanmış olan “

Tü. bitig bālgülüg; belgülüg bitigni.; beyānlıđ kitābnı.; ğāyetde mübālağa beyān eyleyicidür ki Tevrāt’dur.; Tevrît’i bellü

Ar. ”المُسْتَقِيمَ“ **Tü.** “ Açıklanmış olan “;Türkçe erken Kur’an çevirilerinde; TIEM 73’de **bitig bālgülüg**; Rylands KT’de **belgülüg bitigni.**; Hekimoğlu KT’de **beyānlıđ kitābnı.**; Manisa KT’de **ğāyetde mübālağa beyān eyleyicidür ki Tevrāt’dur**; TIEM 40 KT’de **Tevrît’i bellü** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: berdimiz ol ekkägükä (4) **bitig bālgülüg**.(328v/3=037/117)

Rylands KT: Bêrdimiz olarka (2) belgölüg bitigni. (34a/1=037/117)

Hekimoğlu KT: (2) Tağı birdük ikegüğe, yitiz beyānlıg kitābni. (430a/2=037/117)

Manisa KT: Virdük ol ikisine kitābı ki ğāyetde mübālağa beyān eyleyicidür ki Tevrāt'dur. (323b/7=037/117)

TİEM 40: (4) Dakı virdük ol ikiye Tevrāt'ı bellü (214a/4=037/117)

Kur'an: Biz onlara (hükümlerimizi) açıklayan Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. (037/117)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **bitig bālgölüg**; Rylands KT'de **belgölüg bitigni**.; Hekimoğlu KT'de **beyānlıg kitābni**.; Manisa KT'de **ğāyetde mübālağa beyān eyleyicidür ki Tevrāt'dur**; TİEM 40 KT'de **Tevrāt'ı bellü** sözcükleriyle karşılanmıştır. Ar. "المُسْتَقِيم" karşılığı kullanılan sözcüklerden **bitig bālgölüg** (T.) ; **belgölüg bitigni**.(T.) ; **beyānlıg kitābni** (Ar).; **ğāyetde mübālağa beyān eyleyicidür ki Tevrāt'dur** (Ar.+T.); **Tevrāt'ı bellü** (Ar.+T.) sözcüklerden meydana gelmiştir.

4.3.İncil İle İlgili Özel Adlar

4.3.1 Münîr

Münîr" diğer ilahi kitapların bir vasfı olduğu gibi Tevrāt'ın da bir sıfatı olmaktadır. Tevrāt'ın Münîr olmasının manası, gerçeğin kendisine karışık gelene hakikati izah etmesi, onu aydınlatması ve ilahi hikmete uygun olarak kendisine hükümleri içermiş olmasıdır. (Türk 2001: 101)

Ar." المُنِير " " Gerçeği olduğu gibi gösteren, ifade eden "

Tü. **bitig birlä yaruk; açuk yaruk; yaruk kitāblar** bile, **ya' nî Tevrīt tağı İncil tig; nürlü kitāb** bile Tevrīt, **İncil gibi; nur virici kitāb-ıla ya' nî Tevrit dakı İncil dakı Kur'an**

Ar." المُنِير " Tü. "Gerçeği olduğu gibi gösteren, ifade eden ";Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **bitig birlä yaruk**; Rylands KT'de **açuk yaruk**; Hekimoğlu KT'de **yaruk kitāblar** bile, **ya' nî Tevrīt tağı İncil tig**; Manisa KT'de **nürlü kitāb bile Tevrīt, İncil gibi**; TİEM 40 KT'de **nur virici kitāb-ıla ya' nî Tevrit dakı İncil dakı Kur'an** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: ağär yalğança tutsalar seni (6) yalğança tut(t)ı oğ anlar kim anlarda öndün ärdilär kälđi anlarğa yalavaçları bālgölür birlä (7) bitimiş bitig birlä bitig birlä yaruk.(318v/5=035/025)

Rylands KT: ....(74a1) açuk yaruk (74a/1=035/025)

Hekimoğlu KT: Tağı eger yalğanğa nisbet kılsa<la>r sini yalğanğa nisbet kıldı anlar kim (3) aşnularındın. Keldi anlarğa yalavaçları açuk hüccetler birle tağı kitāb birle tağı yaruk kitāblar bile, ya' nî Tevrīt tağı İncil tig. (417b/2=035/025)

Manisa KT: Eger seni yalanlasalar tağkik yalanladı (4) ol ümmetler ki özlerinden burun. Geldi anlara resülleri mu' cizātlar bile, (5) şuhflar bile ki İbrāhım şuhflarıdır dağı nürlü kitāb bile Tevrīt, İncil gibi. (313a/3=035/025)

TİEM 40: Dakı eger yalan dutarlar-ısa seni (7) bayık yalan duttı anlar kim anlardan ilerü-y-idi. Geldi anlara yalavaçlar, huccatlar ile, dakı kitablar ile yaÖnî suhuf, dakı nur virici kitâb-ıla yaÖnî Tevrit dakı İncil dakı Kur'an. (207b/6=035/25)

Kur'an: “Eğer (bunlar) seni yalanlıyorlarsa (üzülme, çünkü) onlardan öncekiler de peygamberlerini, kendilerine açık ayetler, sahifeler ve aydınlatıcı Kitaplar getirdikten sonra (tuttular onları) yalanladılar (005/046)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **bitig birlä yaruk**; Rylands KT'de **açuk yaruk**; Hekimoğlu KT'de **yaruk kitâblar** bile, **yaÖnî Tevrit tağı İncil tig** ; Manisa KT'de **nürlü kitâb bile Tevrit, İncil gibi**; TİEM 40 KT'de **nur virici kitâb-ıla yaÖnî Tevrit dakı İncil dakı Kur'an** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **Ar.** “المُنِير” karşılığı kullanılan sözcüklerden **bitig birlä yaruk** (T.); **açuk yaruk** (T.); **yaruk kitâblar** bile, **yaÖnî Tevrit tağı İncil tig** (T.+Ar.); **nürlü kitâb bile Tevrit, İncil gibi** (Ar.); **nur virici kitâb-ıla yaÖnî Tevrit dakı İncil dakı Kur'an** (Ar.+T.) sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

4.3.2 Musaddık (مُصَدِّقًا)

İncil, kendinden önce gelen Tevratı tasdik edip doğruladığı için bu isimle anılmıştır.

Ar.”مُصَدِّقًا“ “ kendisinden önde gelenleri doğrulayan “

Tü. **könikâ tutuğlı; çingarığlı; rāstlağan; taşdik eyleyici; girçek dutıcı-y-iken**

Ar.”مُصَدِّقًا“ Tü. “kendisinden önde gelenleri doğrulayan “;Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **könikâ tutuğlı**;Rylands KT'de **çingarığlı**; Hekimoğlu KT'de **rāstlağan**; Manisa KT'de **taşdik eyleyici**; TİEM 40 KT'de **girçek dutıcı-y-iken** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: berdimiz añar (5) incilni anıñ içinde köni yol yaruqluq **könikâ tutuğlı** anı kim anıñ yüzi utru tävrîtdin (6) köni yol pänd sañnuqlarğa. (86r/3=005/046)

Rylands KT: ...(52a) berdimiz aña incilni, anıñ içine köni yol (2) hem nür, **çingarığlı** ol kim anıñ utrusında turur ya'nî anda öñdin (3) Tevrîtdin, hem köni yol hem pend (52b/1) sañnuqlarğa. (52a/1=005/046)

Hekimoğlu KT: .....Tağı birdük anga İncilni. Anıñ içinde könilik (112a/1) tağı yaruqluq tağı **rāstlağan** ol nirseni kim ileyinde turur. Tevrîtdin; tağı köni yol; (2) tağı öğüt sañınanlarğa. (111b/7=005/046)

Manisa KT: .Biz virdük 'İsâ'ya İncil'i ki anda hidâyet vardur, Hakk'a nür vardur; halka, toğrı yolu bildürür dağı **taşdik eyleyici** olduğı hâlde (7) ileyince gelen kitâbı Tevrat'dur dağı hidâyetdür dağı naşihatdur Tanrı ta'âlâdan qorqucular-ıçün. (80a/4=005/046)

TİEM 40: Dakı virdük aña (53a) İncil'i. Anun içinde toğrı yoldur, dakı aydınlıkdur: **girçek dutıcı-y-iken** anı kim ileyindedür, Tevrit; dakı toğrı yol iken; (2) dakı öğüt iken sakımcılar içün. (52b/10=005/046)

Kur'an: ”Arkadan da o peygamberlerin izleri üzerinde Meryem'in oğlu İsa'yı, önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gönderdik. Ona içinde bir hidayet ve nur bulunan, Önündeki tevrat'ı doğrulayıcı ve takva sahipleri için bir hidayet ve öğüt olmak üzere incil'i verdik (005/046)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **könikâ tutuğlı**; Rylands KT'de **çınğarığlı**; Hekimoğlu KT'de **râstlağan**; Manisa KT'de **taşdıķ eyleyici**; TİEM 40 KT'de **girçek dutıcı-y-iken** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “مُصَدِّقًا” karşılığı kullanılan sözcüklerden **könikâ tutuğlı** (T.); **çınğarığlı** (T.); **râstlağan** (F+T.); **taşdıķ eyleyici** (Ar.+T.); **girçek dutıcı-y-iken** (T.) sözcük ya da sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

5.1 Tarihi Olaylarla İlgili Özel Adlar

5.1.1 Ashâbu'l-Fîl (أَصْحَابُ الْفِيلِ)

Yemen'deki Habeş valisi Ebrehe, San'ada bir kilise yaptırıp burayı Kabe yerine koymak ve hacıları buraya çekmek istedi. Kinâne kabilesinden bir adam, geceyin gidip kilisenin içini kirletti. Buna kızan Ebrehe, Kabe'yi yıkmaya and içerek ordusuyla yola çıktı. Kendisinin Mahmud adlı bir fili olduğu için bunlara Ashâbu'l-Fîl (Fil sahipleri) denmiştir. Ebrehe ordusu, Kabe yakınına varınca, Ebabil denilen kuşların attığı taşlarla helak edilmişlerdir. (Ateş 1052b)

1. Ar. “أَصْحَابُ الْفِيلِ” “Fil Ashabı, Ebrehe ve Ordusu”

1.1. Tü. **yängän idiläri**; **fil idileri**; **fil eyeleri**; **Fîl kavmi**; **pîl islerine ya'nî Ebrehe Yemen meliki**.

Ar. “أَصْحَابُ الْفِيلِ” “Tü. Fil Ashabı, Ebrehe ve Ordusu”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **yängän idiläri**; Anonim KT'de **fil idilerine**; Hekimoğlu KT'de **fil eyeleri**; Manisa KT'de **Fîl kavmine**; TİEM 40 KT'de **pîl islerine ya'nî Ebrehe Yemen meliki** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: (7) körmaz mü sen nätäg kıldı idin **yängän idiläri** birlä.448r/7=105/001)

Anonim KT: (8) Ey körmez mü-sen niteg kıldı seniñ Teñriniñ **fil idilerine?** Sekiz fil erdi biri Maħmūd. (142b/8=105/001)

Hekimoğlu KT: (581a/1) Körmeding mü, neteg kıldı İding **fil eyeleri** birle? (581a/1=105/001)

Manisa KT: (9) Görmez misin yâ Muhammed senüñ tañruñ neçük işledi **Fîl kavmine** ki sultānları ebrehe-y-idi, Mekke'yi yıkmaya kaçd eyledi. (448b/9=105/001)

TİEM 40: (3) Ay bilmedün mi, nite işledi Çalabun **pîl islerine ya'nî Ebrehe Yemen meliki**. (289a/3=105/001)

Kur'an: Rabbinin Fil sahiplerine ne yaptığını görmedinmi (105/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **yängän idiläri**; Anonim KT'de **fil idilerine**; Hekimoğlu KT'de **fil eyeleri**; Manisa KT'de **Fîl kavmine**; TİEM 40 KT'de **pîl islerine ya'nî Ebrehe Yemen meliki** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “أَصْحَابُ الْفِيلِ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **yängän idiläri** (T.); **fil idilerine**; (Ar.+T.); **fil eyeleri** (Ar.+T.); **Fîl kavmine** (Ar.+T.); **pîl islerine ya'nî Ebrehe Yemen meliki** (Ar.+T.); sözcüklerinden meydana gelmiştir.

5.1.2 Ashâbü'l-Eyke (أَصْحَابُ الْإِيكَةِ)

Kur'an'da ashab kelimesi ile ifade edilen topluluklardan birisi de Eyke topluluğudur. Bu topluluğa gönderilen peygamberin Şuayb (a.s.) olduğu Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilmiştir.

“Eyke” sözcüğü başka bir kıraate göre “Leyke” şeklinde telaffuz edilmiştir. Eyk: sık ağaçlık, meşelik, orman anlamındadır. “Leyke” şeklinde okunursa bundan beldenin isminin kastedildiği

belirtilmiştir. Eyke'nin bie ağaç olup ona tapındıkları, belirtilirken, Medyen'e doğru deniz sahilinde ağaçlık, ormanlık bir bölge olduğuda belirtilmiştir. Hangi anlam da kullanılırsa kullanılsın "eyke" lafzı orada yaşayanlara nisbet edilmiş ve bu nisbetle bilinmektedirler (Honamlıoğlu 1992: 73)

Ar "أَصْحَابُ الْاَيْكَةِ" "Eyke halkı, Orman Milleti, Şuayib Milleti"

Tü. orman boğunu; bük eyeleri; Eyke ehli; bişe isleri

Ar "أَصْحَابُ الْاَيْكَةِ" "Tü. "Eyke halkı , Şuayib Milleti", Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **orman boğunu**; Hekimoğlu KT'de **bük eyeleri**, Manisa KT'de **Eyke ehli**; TİEM 40 KT'de **bişe isleri** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: yalğanka tut(t)ı **orman boğunu** (2) ıdılmışlarını. (272r/1=026/176)

Hekimoğlu KT: yalğanğa nisbet kıldı **bük eyeleri**, ıdılmışlarını (358b/2=026/176)

Manisa KT: Yalanladı **Eyke ehli**ki bostānları çoğ-ıdı mürsel nebileri. (263b/1=026/176)

TİEM 40: Yalan duttı (3) **bişe isleri**, mürsel peygamberları ya'nī vahy gelinmiş peygamberları. (178a/2=026/176)

Kur'an: Eyke Halkı da gönderilen elçileri yalanladı. (026/176)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **orman boğunu**; Hekimoğlu KT'de **bük eyeleri**, Manisa KT'de **Eyke ehli**; TİEM 40 KT'de **bişe isleri** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "أَصْحَابُ الْاَيْكَةِ" karşılığı kullanılan sözcüklerden **orman boğunu** (Ar.+T); **bük eyeleri** (T.); **Eyke ehli** (Ar.); **bişe isleri** (F.+T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

5.1.3 Ashâbü'r Ress (أَصْحَابُ الرَّسِّ)

Ress kuyu demektir. Şuayb Aleyhisselam'ın kavmi, kendisini yalanlayınca, çok sığ olan bir kuyunun başında toplandıkları sırada kuyu birden çöküvermiş, hepsi batmışlar. Başka bir tefsire göre Ress, Doğu Anadolu da bulunan Aras Nehri'dir. İşte bu nehrin kıyısında bulunan bir kent halkı (Semûd'un torunları) isyanları yüzünden helak edilmişlerdir. Semûd kavminden artakalanlar burada otururlarmış. Kendilerine gelen peygamberi öldürdüklerinden dolayı helak olmuşlar. (Ateş 615a)

Ar. أَصْحَابُ الرَّسِّ "Ashâbü'r –Ress, Kuyuya atılanlar"

Tü. kuğuğ idiläri; kuğuğ eyelerini; Re's kavmini; Ress kuyusu islerini

Ar. أَصْحَابُ الرَّسِّ Tü. "Ashâbü'r -Ress, Kuyu Ahabı; Kuyuya atılanlar" Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **kuğuğ idiläri**; Hekimoğlu KT'de **kuğuğ eyeleri**; Manisa KT'de **Re's kavmini**; TİEM 40 KT'de **Ress kuyusu islerini** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TİEM 73: 'ādılığlar şāmüdüğlar **kuğuğ idiläri**käçmiş kayular (9) anıñ ara üküş. 264v/8=025/038

Hekimoğlu KT: Tağı 'Ādnı tağı Şemüdnı, tağı (3) örülmedük **kuğuğ eyelerini** tağı zamāne kişilerni anıñ arasında üküş. (348a/2=025/038)

Manisa KT: Dağı 'Ād kavmini dağı Şemüd kavmini dağı **Re's kavmini** (8) dağı özge ümmetler her karnda çok 'aşır ehli geldi, helāk oldılar. Anları Tañrı ta'ālādan özge kimse bilmez. (254b/7=025/038)

TİEM 40: Dakı 'Ād kavminin ya'nī helāk eyledük; dakı Semūd'i dakı Ress kuyusu islerini dakı bölükler anun arasında çok. (172b/1=025/038)

Kur'an: Âd ve Semūd kavimlerini, Ress halkını ve bunların arasında pek çok nesilleri de helāk ettik.(025/038)

kuğuğ idilâri harfiyen "kuyu sahipleri", metinde = Ar. اصْحَاب الرَّسِّ "Bunun Yemame'de Felc adı verilen bir köy olup, ahâlisinin peygamberlerini diri olarak kuyuya attıkları, peygamberlerinin orada öldüğü yahut da bunun, Necran ile Yemen'e ve Hadramevt'e kadar uzanan muhitin adı olduğu söylenmiştir" (Çanga 211b).

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **kuğuğ idilâri**; Hekimoğlu KT'de **kuğuğ eyeleri**; Manisa KT'de **Re's kavmini**; TİEM 40 KT'de **Ress kuyusu islerini** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "اصْحَاب الرَّسِّ" karşılığı kullanılan sözcüklerden **kuğuğ idilâri** (T.); **kuğuğ eyelerini** (T.); **Re's kavmini** (Ar.); **Ress kuyusu islerini** (Ar.+T.); sözcüklerinden meydana gelmiştir.

5.1.4 Ashâbu'l-Kehf(اصْحَابَ الْكُهْفِ)

Kehf; sözlükte büyük ve geniş mağara anlamına gelir. Kehf suresinde Allah Teâlâ'nın durumlarından haber verdiği grubun sığındıkları dağın mağarasıdır. Bu kişiler Rum'lu gençlerdi. İsa Mesih'ten önce mağaraya girdiler. Orada Allah onları uyuttu. İsa mesih gönderilince onlardan haber verddi. Sonra Allah Teâlâ onları fetret devrinde İsa'dan sonra, isa ile Nebî (s.a.v.) arasında uykudan uyandırdı.

"Rakîm" kelimesinin hangi anlama geldiği konusunda müfessirler değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu kelimeye verilen manalar arasında "vâdi", "kurşun levha", "yazılmış kitap", "diğer gençler topluluğu", "ashâb-ı kefhin beldesi", "taştan levha" manaları vardır.(Honamlıoğu 1992: 103)

Ar. "اصْحَابَ الْكُهْفِ" "Mağara Ehli"

Tü. ünür idilâri, (ünür) idileri, üngürnüng eyeleri, mağara ehli, in isleri

Ar. "اصْحَابَ الْكُهْفِ" **Tü. "Mağara Ehli"** Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **ünür idilâri**, Anonim KT 'de **(ünür) idileri**, Hekimoğlu KT'de **üngürnüng eyeleri**, Manisa KT **mağara ehli bile**, TİEM 40 KT'de **in isleri** sözcükleriyle karşılanmıştır

TİEM 73: azu sezindüñ-mü kim ünür idilâri bitig idilâri (2) ärdilär biziñ bälgülärimizdä tañ. (215r/1=018/009)

Anonim KT (5) Azu sizindiñiz kim (ünür) idileri, bitig idileri, erdiler biziñ (6) belgülerimizdin, tañ? (1a/5=018/009)

Hekimoğlu KT: Sağınding mu, haķikät üze üngürnüng eyeleri taķı raķimnüng (3) irdiler nişänlarımızdan tang? (282b/2=018/009)

Manisa KT: (4) Şağır mısın ki taķķik mağara ehli bile, raķim ehli bizüm äyetlerümüzde (5) 'aceb midür. (204a/4=018/009)

TİEM 40: Belki sandun mı, bayık in isleri dakı yazılmış isleri ya'nī bakır tahta kim anda Ashâbu'l-Kehf adı yazılmış-ıdı; yâhud <Rakıym>, itleri adıdur oldılar (10) nişänlarımızdan, tañ 139a/9=018/009)

Kur'an: Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın (018/009)

Tü. **üñür idîlâri** “mağara ehli” Ar. “أَصْحَابَ الْكَهْفِ” “Kehf, dağda mağara ve özellikle geniş olanı ki küçüğüne gar denilir. Tü. “gar”ın karşılığı indir. Üñür sözcüğü Türkçenin tarihî metinlerinde “mağara” (ED 188b) anlamı ile tanıklanmıştır. İdi sözcüğü ise Türkçenin tarihî seyriyle birlikte uğradığı fonetik değişiklikle eye-iye halini almıştır. (Kök 2004: 4)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **üñür idîlâri**, Anonim KT 'de (**üñür**) **idîleri**, Hekimoğlu KT'de **üñürnüñ eyeleri**, Manisa KT **mağara ehli bile**, TİEM 40 KT'de **in isleri** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “أَصْحَابَ الْكَهْفِ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **üñür idîlâri** (T.), **üñürnüñ eyeleri** (T.); **mağara ehli bile** (Ar); **in isleri** (T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

5.1.5 Ashâbu'l-A'râf

Ar. “أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ” “Araf ehli”

Tü. **kötgilâr idîlâri**; **hişârnıñ üstünlerinin erenleri**; A' **râf ehli**; A' **raf isleri**

Ar. “أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ” Tü. “Araf ehli” Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **kötgilâr idîlâri**; Hekimoğlu KT'de **hişârnıñ üstünlerinin erenleri**; Manisa KT **A' râf ehli**; TİEM 40 KT'de **A' raf isleri** sözcükleriyle karşılanmıştır.

“A' râf” bir şeyin tümseği demek olan (urf) kelimesinin çoğuludur. Araplar arasında, yeryüzünden yüksek olan şeylere de “arf” denmektedir. Horozun ibiğine de yüksek olduğu için “arf” adı verilmiştir.

TİEM 73: ündägây **kötgilâr idîlâri** (5) äranläрни bilürlär anlarını kırtışları nişänları birlä ayğaylar ne muñsuz kıldı silärdin nemä dünyä terdükünüzläz ol kim (6) uluğsıñlıq kılır ärdiñizläz (117r/4=007/048)

Hekimoğlu KT: Tağı kırkırdı **hişârnıñ üstünlerinin erenleri**, erenlerini (2) bilürler anı, nişänları birle; aydılar: “Ne neng menfa' at kıldı sizdin yığmañınız (3) tağı bu kim uluğsındınız. (152a/1=007/048)

Manisa KT: Nidä eyleye, çağıra **A' râf ehli** gişiler ki bilürler anları (2) 'alâmetleri bile. Eydeler ki: Ne fâyide eyledi size ol mäl ki cem' eyledüñüz (3) tekebbürlik eyler-idi-siz hağdan yâ hağk üstine? (109a/1=007/048)

TİEM 40: Dakı kırkırdı **A' raf isleri** erenlere ya' nî tamu ehlinden, bilürler anları, anların nişänı-y-ıla; eyittiler: “Assı eylemedi (2) size dirdüğünüz ya' nî mal, dakı oğul kız; dakı ol kim oldunuz idi boyun virmezsiniz” ya' nî iman getürmezsiniz. (73a/1=007/048)

Kur'an: A'râftakiler, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara da seslenir ve şöyle derler: “Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı!”(007/048)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **kötgilâr idîlâri**; Hekimoğlu KT'de **hişârnıñ üstünlerinin erenleri**; Manisa KT **A' râf ehli**; TİEM 40 KT'de **A' raf isleri** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **kötgilâr idîlâri** (T.); **hişârnıñ üstünlerinin erenleri**; (Ar.+T.); **A' râf ehli** (Ar.); **A' raf isleri** (Ar.+T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

5.1.6. Ashabu sefine: (أَصْحَابُ السَّفِينَةِ)

Ar. “أَصْحَابَ السَّفِينَةِ” “Ashabı Nuh”

Tü. kâmi boğununı; keme eyelerini, gemide olanları, gemi islerini

Ar. “أَصْحَابَ السَّفِينَةِ” **Tü. “Ashabı Nuh”** Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TIEM 73'de **kâmi boğununı**; Hekimoğlu KT'de **keme eyelerini**, Manisa KT'de **gemide olanları**, TIEM 40 KT'de **gemi islerini** sözcükleriyle karşılanmıştır

TIEM 73: kıutğardımız anı ymâ (8) **kâmi boğununı** kııldımız anı bâlgü ajunluğlarğa. 289v/8=029/015

Hekimoğlu KT: Kıurtarduk anı tağı **keme eyelerini**, tağı (5) kılduk anı nışân 'âlemlerge. (379b/4=029/015)

Manisa KT: Kıurtarduk Nûh'ı (6) dağı **gemide olanları**, kılduk anı âyet 'alâmet 'âlemlere. (282b/5=029/015)

TIEM 40: Pes kurtarduk anı dakı **gemi islerini**, dakı eyledük anı nışân âlemlere. (189a/8=029/015)

Kur'an: Biz de onu (Nûh'u) ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret kıldık.(029/015)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TIEM 73'de **kâmi boğununı**; Hekimoğlu KT'de **keme eyelerini**, Manisa KT'de **gemide olanları**, TIEM 40 KT'de **gemi islerini** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “أَصْحَابَ السَّفِينَةِ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **kâmi boğununı** (T.); **keme eyeleri** (T); **gemide olanlar** (T); **gemi isleri** (T). sözcükleriyle karşılanmıştır.

6. Peygamberlerle İlgili Özel Adlar

6.1Hz. Muhammedle İlgili Özel Adlar

6.1.1. Müzzemmil: (المُزَّمِّلُ)

Allah müzzemmil suresinin ilk ayetinde peygambere hitaben ya eyyühel müzzemmil” Ey örtüsüne bürünen demektir.

Ar. “المُزَّمِّلُ” “kilim örten”

Tü. kilim bürgänigli, başınğa kilim çekgen Peyğambar; çulğanğan; mültef olan kimse, kumâşı yâ lihâfi bile yatup uyuklayan kimesne!; ton içine bürünmiş

Ar. “ “ Tü. “kilim örten”, Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TIEM 73'de **kilim bürgänigli**, Anonim KT'de **başınğa kilim çekgen Peyğambar**; Hekimoğlu KT'de **çulğanğan**; Manisa KT'de **mültef olan kimse**, **kumâşı yâ lihâfi bile yatup uyuklayan kimesne!**; TIEM 40 KT'de **ton içine bürünmiş** sözcükleriyle karşılanmıştır.

TIEM 73: (2) ay **kilim bürgänigli**. (426v/2=073/001)

Anonim KT: Ey **başınğa kilim çekgen Peyğambar**. İbtidâsında libâs atı birle hiğâb kıldı (3) kim henüz halknuñ rencin çekmez erdi. Kaçan müddeti keldi erse renc çekdi. Tağı şabr kıldı erse hiğâb kıldı anga. (4) tâ bedâni, bilgil, rensiz tağı şabrsız murâd hâşıl bolmas. (112b/2=073/001)

Hekimoğlu KT: Ay **çulğanğan**. (553a/1=073/001)

Manisa KT: (7) Yā mültef olan kimse, kumâşî yâ lihâfi bile yatup uyuklayan kimesne! (425b/7=073/001)

TİEM 40: İy ton içine bürünmiş! (275a/1=073/001)

Kur'an: Ey örtüsüne bürünen (073/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **kilim bürgänigli**, Anonim KT'de **başınğa kilim çekgen Peygâmbâr**; Hekimoğlu KT'de **çulğanğan**; Manisa KT'de **mültef olan kimse, kumâşî yâ lihâfi bile yatup uyuklayan kimesne!**; TİEM 40 KT'de **ton içine bürünmiş** sözcükleriyle karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "المُرْمَل" karşılığı kullanılan sözcüklerden **kilim bürgänigli** (F.+T.), **başınğa kilim çekgen Peygâmbâr** (T.+F.); **çulğanğan** (T.); **mültef olan kimse, kumâşî yâ lihâfi bile yatup uyuklayan kimesne** (Ar.+T.); **ton içine bürünmiş** (T.) sözcük ya da sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

6.1.2 Dâin: (دَاع)

Hız. Muhammed peygamberlik görevinin bir gereği olarak bu isimle çağrılmıştır.

Ar. "دَاع" "davet eden"

Tü. **okıguçî; ündegüçî; ündegli; Tañrı ta'âlâ izni; okıyıcı**

Ar. "دَاع" "Tü." davet eden " Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **okıguçî**; Rylands KT'de **ündegüçî**; Hekimoğlu KT'de **ündegli**; Manisa KT'de **Tañrı ta'âlâ izni**; TİEM 40 KT'de **okıyıcı** sözcükleri ile karşılanmıştır.

TİEM 73: okıguçî tañrı tapa dâstûrı birlä (7) yaruğ çäräg. (308v/6=033/046)

Rylands KT: Hem ündegüçî (2) Tañrıka anıñ yarlığı birle hem çeräg yaruğ yıldrağan. (10a/1=033/046)

Hekimoğlu KT: Tağı ündegli tañrı tapa, (4) âsân kılmak birle; tağı yaruğ çıräg. (404b/3=033/046)

Manisa KT: (8) Tañrı ta'âlâ izni bile dağı çıräk eyledi seni nürü. (302a/8=033/046)

TİEM 40: Dakı okıyıcı Tanrı'dın yana destûrı-y-ıla; dakı çırağ rûşan eyleyici. (201b/2=033/046)

Kur'an: Allah'ın izniyle kendi yoluna çağırın bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik. (033/046)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **okıguçî**; Rylands KT'de **ündegüçî**; Hekimoğlu KT'de **ündegli**; Manisa KT'de **Tañrı ta'âlâ izni**; TİEM 40 KT'de **okıyıcı** sözcükleri ile karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "دَاع" karşılığı kullanılan sözcüklerden **okıguçî** (T.), **ündegüçî** (T.), **ündegli** (T.), **okıyıcı** (T.), **Tañrı ta'âlâ izni** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

6.1.3 Hatemül Enbiya: (حَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ) (حَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ)

Hız. Muhammed; en son peygamberdir, O'ndan başka peygamber gelmeyecektir. Risâlet ve nübüvvet O'nunla mühürlenmiştir. Bu yüzden bir adı da hem mühür, hem de son anlamlarını taşıyan Hâtem'dir.

Ar. "حَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ" "Peygamberlerin sonuncusu"

Tü. **ka muğ yalavaçlarının tamğası; peygamberniñ mühri; nebilerin hatmıdır; peygamberlik soñrası.**

Ar. “خَاتَمُ النَّبِيِّينَ” “Tü. “Peygamberlerin sonuncusu “Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **ka muğ yalavaçlarının tamğası**; Hekimoğlu KT'de **peygamberniñ mühri**; Manisa KT'de **nebilerin hatmıdır**; TİEM 40 KT'de **peygamberlik soñrası**. Sözcükleri ile karşılanmıştır.

TİEM 73: [308v/1] ä<rmädi> muhammäd kim ärsäniñ atası äranläriñizdin yoğ kim tañrını yalavaçı **ka muğ yalavaçlarının tamğası**, (2) ärür tañrı tegmä narsäni biligli.(308v/1=033/040)

Hekimoğlu KT: İrmedi Muhammed, (5) bir kim erseniñ atası erenleringizdin; veli Tanğrınıñ yalavaçı (6) **tağı peygamberniñ mühri**. Tağı irdi Tanğrı tigme bir nirseni bilgen. (404a/4=033/040)

Manisa KT: Muhammed kimseniñ (11) atası degüldür haқиkatde er gişiler gözden; lakin Tañrı ta'älänuñ resülidür dağı **nebilerin hatmıdır**. (302a) Tañrı ta'älä barça nesneyi bilür kim läyiqdur hâtem-i nübüvvet olmağa. (301b/10=033/040)

TİEM 40: Olmadı Muhammed, (9) biregü atası erenlerünüzden; velikin Tanrı yalavacı, daki **peygamberlik soñrası**. Dakı oldı Tanrı her nesneyi bilici. (201a/8=033/040)

Kur'an: Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resülü ve nebilerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir. (033/040)Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **ka muğ yalavaçlarının tamğası**; Hekimoğlu KT'de **peygamberniñ mühri**; Manisa KT'de **nebilerin hatmıdır**; TİEM 40 KT'de **peygamberlik soñrası**. sözcükleri ile karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “خَاتَمُ النَّبِيِّينَ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **ka muğ yalavaçlarının tamğası** (T.); **peygamberniñ mühri** (F.+Ar.), **nebilerin hatmıdır** (Ar.); **peygamberlik soñrası** (F.+T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.6.1.3. **Qademü Şıdğın:** (قَدَمَ صِدْق)

Hız. Muhammed; fazilette, fadılıktta, yücelikte ve rütbelerinde Allah'a yakınlaşmada bütün meleklerle, enbiya, mürselin hazretlerine takaddüm etmekle, kıdemli olmakla Qademü şıdğın diye isimlendirilmiştir.

Ar. “قَدَمَ صِدْق” “Doğru ayak”

Tü. **köni ađaq; rästlik ayakı ; hağ yola; girçeklik öñürdicisi**

Ar. “قَدَمَ صِدْق” “Tü. “Doğru ayak “Türkçe erken Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **köni ađaq**; Hekimoğlu KT'de **rästlik ayakı** ; Manisa KT'de **hağ yola**; TİEM 40 KT'de **girçeklik öñürdicisi**

TİEM 73: boldı mu kişilärkä tañ (2) kim yarlığ ıdğamız bir ärkä ya' nî muhammädkä anlardın kim qorqıtğıl kişilärni säwünç bergil anlarğa kim (3) kertgündilär çın anlarğa barur **köni ađaq** çın edgü yär idiläri üskindä. Aydı kâfirlär çın (4) bu cädü turur bälğülüg. (153r/1=010/002)

Hekimoğlu KT: Boldı mu hağğa (3) tang kim vağy kılduğ bir erge anlardın kim: “Qorqıtğıl kişilärni (4) tağı müjde bergil anlarğa kim bittiler, haқиkat üze anlarğa **rästlik ayakı** bar, anların İçisi katında.” (5) Aydı kâfirlär: “Haқиkat üze bu sihr <kılğan> açuğ, belğülüg.” (200a/2=010/002)

Manisa KT: Gişiler ‘aceb mi geldi ki (2) vağy eyledük bir gişye özlerindin ki qorqut gişiler Tañrı ta'älänuñ ‘azâbından beşâret eyle mü'minlere. (3) Tağkiğ anlara yüce menzile vardur,

sabkat eylediler **hak yola** Tañrı ta'ālā katında. Kâfirler eyitdiler: (4) Taḥkik bu siḥirdür aşikâre. (143b/1=010/002)

TİEM 40: Oldı mu âdamılara tañ kim, vahy eyledük bir ere (4) anlardan kim “Korkıdu habar vir âdamılara, dakı muştıla anlara kim îman getürdiler, kim bayık anlarundur **girçeklik öñürdicisi** ya' nî sâlih ameller kim ilerü duttilar, Çalabı'ları katında”. Eyitti (5) kâfirler: “Bayık uşbu ya' nî Kur'an câdulıkdur bellü”. (97a/3=010/002)

Kur'an: İçlerinden bir adama insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki o kâfirler, “Bu elbette apaçık bir sihirbazdır” dediler?(010/002)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; TİEM 73'de **köni ađak**; Hekimoğlu KT'de **râstlık ayağı** ; Manisa KT'de **hak yola**; TİEM 40 KT'de **girçeklik öñürdicisi** sözcükleri ile karşılanmıştır. Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “قَدَمَ صِدْقٍ” karşılığı kullanılan sözcüklerden **köni ađak** (T.), **râstlık ayağı** (F.+T.); **hak yola**; (Ar.+T.), **girçeklik öñürdicisi** (T) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

Sonuç

Görüldüğü gibi İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri Türk dili tarihi için, Türk dilini söz varlığı için çok önemlidir. Bu eserlerinin tercüme edilmesindeki dikkat ve mesuliyet korkusu eserleri dilcilik bakımında daha da önemli kılmaktadır. Makalede de görüldüğü gibi Doğu Türkçesi Kur'an tercümeleri Türkçecilik açısından oldukça başarılıdır . Büyük oranda özel adlar Türkçe kavramlarla karşılanmıştır. Batı Türkçesi Kur'an tercümelerinden TİEM 40 KT (Ahmet Topaloğlu, *Muhammed Bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış “Satır-Arası” Kur'ân Tercümesi Giriş ve Metin, Sözlük. I-II*, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1976-1978.), Manisa Kur'an Tercümesine göre (Esra Karabacak, *An Inter-Linear Translation Of The Qur'ân Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'ân Tercümesi*;) Arapça özel adları adlandırmada Türkçecilik açısından daha başarılıdır. Bu yönüyle TİEM 40 coğrafi ve yüzyıl olarak Batı Türkçesi metni olmasına rağmen gösterdiği Türkçecilik başarısı doğu Türkçesi tercümelerini anımsatmaktadır.

Kaynaklar

- AKPINAR, Ali, **Kur'an Coğrafyası (Kur'an'da Yer Adları)**, Ankara, 2002.
- AKSAN Doğan, **Anlambilim ve Türk Anlambilim**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1987.
- AKSAN Doğan, **Her Yönüyle Dil**, TDK Yayınları, Ankara, 1990.
- ATA Aysu, “Türk Dilinde Esmâ-i Hüsnâ”, IV. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı, İzmir, 2000
- ATA Aysu, **Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi, Giriş-Metin-Notlar Dizin**, TDK Yayınları, Ankara 2004.
- ATA Aysu, “İlk Türkçe Kur'an Tercümesi”, **Mustafa Canpolat Armağanı**, s. 41/55, Ankara, 2003.
- ATEŞ Süleyman, **Kur'ân-ı Kerîm ve Cümle Meali**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1975.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, **Tefsir Tarihi**, c.I-II, Ankara, 1987.
- BOROKOV A. K., **Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. - XIII. Yüzyıllar)**, (Ruşçadan Çeviren: USTA, Halil İbrahim, AMANOĞLU Ebülfez), Ankara,TDK Yayınları, 2002.
- CAFEROĞLU, Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul, TDK Yayınları, 1968.
- CUMHUR, Müjgan, **Türkçe Kur'an Tefsir ve Çevirileri Bibliyografyası**, (Basılmış Eserler), Yeni Yayınlar (Nisan), c.IV,s.111-124, Ankara, 1959.
- CUMHUR, Müjgan, “Kur'ân-ı Kerîm'in Türk Dilinde Basılmış Tercüme ve Tefsirleri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, s. 123.142, Ankara, 1962.
- ÇANGA, Mahmut, **Kur'an-ı Kerim Lugatı**, İstanbul, 1999.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1991.
- DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, 2. Baskı, Ankara. 1993.

- DUMLU Ömer, **Kur'an'da Furkan Kavramı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003.
- ECKMANN, J., **Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation**, Budapest, 1976.
- ERDOĞAN, Abdülkadir, "Kur'an Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri", **Vakıflar Dergisi**, C.1, Ankara 1938, s. 47-48
- HONAMLIOĞLU Bayram, **Kur'an'da Ashâb Terimine Muzâfun İleyh Olan Topluluklar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.
- KARABACAK, Esra, **An Inter-Linear Translation Of The Qur'an Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi: Introduction and Text I**, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department Of Near Eastern Languages and Civilizations. 1994; (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a.1997; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b-451a, 1999.
- KÖK Abdullah, **Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi** (TİEM 73, 1v/235v/2), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- _____, "İlk Türkçe Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Çevirilerinde Özel Adlar", **Türk Dil Kurumu V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı**, Ankara, 2004.
- _____, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Metonimli Kullanımlar Üzerine", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Türklük Sempozyumu**, Ankara, 2004.
- KÜÇÜK Murat, **Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi, İnceleme-Metin-Dizin**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2001.
- SAĞOL Gülden , **Old Turkish and Persian Inter-Linear Quróan Translations II: An Inter-Linear Translation of the Quróan into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile** (Part I: Introduction and Text), Harvard, (410 pages), 1993; (Part II: Glossary) Harvard, 1995, (310 pages); (Part III Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b), Harvard, 1996; (Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two:301a-587b), Harvard,1999.
- TOPALOĞLU Ahmet, **Muhammed Bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır Arası Kur'an Tercümesi, I Giriş ve Metin**, İstanbul,1976; II, Sözlük, İstanbul, 1978.
- TOPALOĞLU Bekir, "Huri" , **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1993.
- TÜRK DİL KURUMU, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 2000.
- TÜRK, Nurdoğan, **Kur'an'da Kitap Kavramı**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamaış Doktora Tezi), Sakarya, 2001.
- USTA, Halil İbrahim, **XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- USTA Halil İbrahim - AMANOĞLU Ebulfez, **Orta Asyada Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII Yüzyıllar)**, TDK Yayınları, Ankara, 2002.
- ÜNLÜ, Suat, **Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi** (TİEM 73, 235v/3- 450r/7), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.